

FL XII 8
II / 13. III

JELENTÉS

AZ

E·M·K·E

25 ÉVES ÉLETÉRŐL

AZ 1911. SZEPTEMBER HÓ 8-ÁN KOLOZSVÁRT TARTANDÓ
NEGVEDSZÁZADOS ÜNNEPI KÖZGYŰLÉSRE

ÍRTA:

PÁKÉI SÁNDOR JÓZSEF

T. ALELNÖK-FŐTITKÁR

158.971

KOLOZSVÁR

STIEF JENŐ ÉS TÁRSA KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA ÉS KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZETE

1911

JELENTÉS AZ EMKE HUSZONÖTÉVES ÉLETÉRŐL.

I. Mik idézik elő a magyar közművelődési társadalmi mozgalmat?

1. Külföldi izgatás.

Visszatekintve az Emke keletkezése és fejlődése történetére, látjuk, hogy az egyesület a múlt század 80-as évei elején országszerte megindult *magyar közművelődési társadalmi mozgalom* időrendileg nem első, de nagyságra és fontosságra nézve legkiválóbb alkotása, mely a mozgalom derekán a legkitettebb ponton, szinte elemi erővel tör ki s viszi és ragadja magával a nemzetet. E társadalmi mozgalom oka az 1877/8. évi orosz-török háborút követőleg, a berlini kongresszus és a hármas szövetség miatt Ausztria-Magyarország ellen nyíltan fellépett orosz *pánszlávizmus*, mely magával hozza a *dáko-románizmust*, mint botor szövetségesét s mely veszedelmek ellen, miután a baj sohasem jár egyedül, sajátosan nem Ausztria-Magyarország szövetséges-társaként, hanem eltérőleg a hivatalos körök politikájától, ráduplázólag vagy halmozólag jelentkezik a németországi *pán-germánizmus*. E nemzetközi és támadó mozgalmak társadalmi szervei: Oroszországban a moszkvai, szentpétervári stb. *Szláv jótékonyági egyesületek*, Romániában a bukaresti *Societatea Carpatii*, mint a jelenlegi román *Liga* anyja s végül az *Alldeutscher Verband*-ra vezetet, németországi *Deutscher Schulvereine*, mely utóbbi az osztrák Schulvereineiből keletkezik. Emez a csehek szláv akciója ellen indul, de berlini stb. fiókja, kivált az erdélyi *szász túlzók* Gross-deutsch izgatására Magyarország ellen fordul épúgy, mint a *Societatea Carpatii* mozgalmát

E jelentéssel, mely az Emke összes örökös-, alapító- és rendes tagjainak megküldetik, egyidejűleg, mint *jótékonycélú* kiadvány jelent meg *Az Emke megalakulása és negyedszázados működése* c. díszkiadvány, mely Ő cs. és Apost. kir. Felsége legmagasabb beleegyezéssel, *Rezső trónörökös Ő Fensége*, mint az Emke fővédője és a „nemzeti eszme képviselője“ felelhetetlen emlékének ajánltan, e sorok írójának tollából és az Igazg.-vál. megbízásából 75 nyomtatott íven, k. b. 250 színes és más képpel lát napvilágot s melynek tiszta jövedelme a *Temploméptő-alapra* fordíttatik. A mű, külső tábláján Rezső trónörökös aranynyomású plakatképével és a kézírásával, a *magyar közművelődési társadalmi mozgalom és abban az Emke bővebb keletkezési okait tünteti fel, ismerteti a nemzetiségi kérdést s mindvégig áldozva az Emke elhúnyt nagyjainak, alapítóinak és munkásainak, részletesen közli az alkotásokat és a működést s a feleket, melyek Erdély „Magyarország jobbkeze“ jövőjét biztosítják. A könyv, mely a szalonnok és a könyvtárak ékessége már külalakra nézve is, nem-tagoknak 15, tagoknak 12 K összegben árúsíttatik s kemény nemez borítékban küldetik szét a megrendelőknek. Megrendelés címe: *Emke — Kolozsvár.**

is Erdélyből és hazánk megfelelő részéből Romániába kiment 'hirlapírók és hivatalnokok, *mindannyian a magyar állam polgárai* idézik elő.

Forrás, látszólag *a nemzeti eszme*, mely a XVIII. század második felétől és illetve főleg a nagy francia forradalom idejétől átalakította Európa állami arculatát, létrehozta az olasz és német egységeket s Oroszországban is megadta a lökést arra, hogy félig vallási, félig faji alapon megkezdjék a terjeszkedést előbb Törökország (Konstántinápoly), aztán Ausztria-Magyarország és végül Németország rovására. Belsőleg azonban az egyéni szerencsekeresés és az a bűnös hajlam, mely a változástól és háborútól személyi előnyeit várja úgy, amint azt *Tolsztoj* a „*Háború és béke*“-ben és más műveiben oly szépen kifejezte.

Az 1881. év jún.-ától Oroszország a köves dalmát krivosjei lázadás előkészítésével kapcsolatban, az oroszbarát *Gambetta* és *Gladstone* uralmát felhasználólag, már hadikészülődéseket, Besszarábiában és Galicziában formális mozgósításokat is végez ellenünk. Társadalmi és politikai úton a *Szláv jótékonyági egyesülettel* és az ismert „orosz emisszárius“-okkal és a „guruló rubel“-l, 152 titkos bizottság útján hálózzák be az osztrák-magyar államszövetséget és határait s a nihilista belbajok sodronyát a pánszlávizmus drótyjára vezetve át, csak a villamos gomb megnyomására van szükség, hogy hazánkban, Ausztriában és a Balkánon felrobbanjon a puskapóros hordó. Hazánkban az izgatás alkalmi anyagai az 1879. évi XVIII. nép- és az 1883. évi XXX. középiskolai törvény, melyek elseje a nem-magyar népiskolákban kötelező *tantárgyul*, tehát nem tannyelvül rendeli el a magyar államnyelvet, másodikika pedig a középiskolák két felső osztályában megköveteli, hogy *e tárgy* magyarul is adassék elő. Oly legkisebb követelés tehát mindkettő, mely talán szelidségénél fogva hat, az izgatókban a magyar állam gyöngesége és illetve a kiegyezés hiányossága gondolatát ébresztve fel. És a hangversenybe ekkor az adriai tengerparti vidékekért belejátszik az olasz *irredenta* is, mely 82-ben Triesztben Ő Felsege, koronás királyunk ellen — Istennek hála nem sikerült — merényletig (Oberdank) vetemedik. E példára alakult meg a szomszéd dunai államban a *România-irredenta*, mely kezefogva egyfelől a ruszofil körökkel, másfelől nálunk az 1881. május 12-iki nagyszebeni román nemzetiségi konferenciával kiadatja a *román nemzetiségi programot*, létrehozhatja a „komité“-t s 1848. május 15-iki és százéves Hóra-ünnepekkel tüntetve a magyar államiság, a kiegyezés, Erdély uniója, a dualizmus és a hármasszövetség — mint középeurópai békeliga — ellen, egyfelől a szövetséges Károly király és uralkodóháza ellen, másfelől hazánkból az Európához intézett rágalmazó iratok özönével a fennálló államrend és az ezeréves magyar nemzet ellen fordítja fegyverét. Még a szászok is 84. aug. 20-án Nagyszebenben, a magyarságot kicsinylő és a németországi Schulverein küldötteivel kacérkodó, 700 éves Hermann-ünnepet ülnek s *Bleibtreu* képe alakjában a kulturát hozó szászokkal szemben mint egy vad martalóc-csapatot festik le a magyart.

E készülő vihar közepette Magyarország még szorosabban símul királyához, midőn először is a délvidéki svábok és a budapesti és felvidéki németek alakjában visszaútasítja a *Gross-deutsch* politikát, magyarországi prot. ev. egyházaink a pánszláv papok és tanítók ellen foglalnak állást s Erdélyben a magyarság úgy kezd csoportosulni a nemzeti királyok és fejedelmek jogutódja körül, mint veze-

tője körül vészben a vihar madár teszi. Az ellenállás és a tiltakozás — a *Szláv jótékonyági egyesület*, a *Schulverein* és a román *Liga* anyja példájára — állandó egyesületté is szerveződik, több kisebb kezdemény után 1881. aug. 22-től így indulva meg és létesülve egymásután a *Sárosmegyei magyarságot és népnevelést* és a *Temesmegyei magyar nyelvet terjesztő egyesület*; 1882. jan. 20-tól néhai József főherceg Ő csász. és királyi Fensége védnöksége alatt a *Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület*, febr. 3-tól a *Szatmármegyei Széchenyi-Társulat*, jún. 3-tól a *Budapesti (később Országos) Magyar Iskola-Egyesület*; 83. máj. 31-én ily szellemben szerveződik újjá az 1831-ben alakult *Nógrádvármegyei Nemzeti Intézet*, okt. 1-én külön magyar közművelődési egyesület jön létre *Pozsonymegyében*; hazafias szellemben alakul újra a 62-ben létesült tót *Matica* s különböző nevek alatt hasonló alakulások céljából mozgalom foly *Bereg-, Bihar-, Gömör-, Hont-, Máramaros-, Szilágy-, Torontál-, Ung-, Vas- és Zemplén stb. vármegyékben* is, a városok közül *Verseczen, Oraviczán*, — miután már többé-kevésbé irodalmi jelleggel, de rokon célzattal jöttek létre: a *Pozsonyi Toldy-*, a *Soproni Irodalmi és művészeti* és az *Eperjesi Széchenyi-kör*, az *Aradi Kölcsey-egyesület* és amely legközelebb áll a mozgalomhoz, még 1880. ápr. 18-án a *Körmöczbányai Magyar-Egyesület*. Korábbiak és egyelőre távolabb álló jellegűek a *Székely művelődési és közgazdasági egyesület*, valamint a *Budapesti Népoktatási kör*.

A Fmke fenti védnöksége megértéséhez, eltekintve a tiszta nemzeti céltől, tudni kell, hogy a hazánkba izgató s a balkáni állapotokat is részben előidéztet *Szláv jótékonyági egyesület* feje, majd elnöke ezidőtájt nem más, mint *Ignatief* orosz belügyminiszter, „a fekete róka“, a „hazugság atyja“, a volt konstantinápolyi nagykövet, aki 1881. jún.-ában egyesülete nevében ezer meg ezer aláírással ellátott, háborús irányú felíratot nyújt át III. Sándornak, a cárnak; ez egyesület dísztagjaivá választja a krivosjei és bosnyák felkelés vezetőit, utaztatja Európában a háborút hirdető Skobelev orosz tábornokot, Moszkvában és Szentpétervárt ünnepli Nikita fejedelmet és a szerb Riszticset, mint a háború szellemeit s Europa pánszláv irányban átalakítását magasztaló közgyűlésein még a háborús szándék enyhülése idejében is jelen vannak: Giers külügyminiszter, a hadsereg főtitkari, a miniszterek s jövedelemhozó hangversenyén 1884. ápr. 20-án este maga a cár is. *Az egyesület lapja a cenzuramentesség kiváltságát élvezzi.*

Mind e veszélyek közepette a besszarabiai és galicziai orosz mozgósítás idejében, midőn Brialmont belga tábornok, kormányunk felszólalásáig Bukarestet és a romániai erdélyi határszéleket erősíti, Beck cs. és kir. vezérkari főnök, e szövetséges németországi katonai lapok sürgetésére is, a védő intézkedések megtétele végett beúttazza Erdélyt s a közvélemény a honvédelem kérdésével hozza összefüggésbe Rezső trónörökös Ő cs. és kir. Fensége 1882. júl. 30-tól megkezdett s magyar főurak és az Emke vezetői társaságában éveken át ismételt erdélyi vadászatait: a hűség, hazafiság és emberiség érzelmeivel, figyelve Totleben orosz tábornok amaz orosz hadászati kijelentésére is, hogy „Ausztra-Magyarország Achilles-sarka Erdély“, kialakul az erdélyi magyar átrسالom magartartása is. Eszünkbe jut, hogy a nagy Wesselényi Miklós báró: „*Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*“ c. 1843-ban megjelent jósszellemű mű-

vében megmondta mind e bekövetkező eseményeket; a német hegemonia kialakulását, az olasz egységet, az orosz-francia szövetséget és a balkáni államok függetlenségét, a hazai lázongásokat s még az 1848. évi és követő Kárpát-völgyöli és Balkáni orosz intervenciókat is. Ő figyelmeztetett először hazánkban a nemzetegység szempontjából, ami minden továbbinak alapja, a *közoktatásügyi politika* nagyfontosságára s más nevek és szavak alatt bár s nem úttörők nélkül, de követelte a *népnevelő-, iskola- és óvóegyesületek* nagyszabású létrehozatalát, egészen a magyar államot és nemzetet a *külföld előtt rágalmazó iratok visszaverésére alakult egyesületig*. S bár kora meg nem érté és pl. Metternich hg. kancellár még röpiratot is íratott ellene, mely szerint az orosz-francia szövetség lehetetlen: a vész beálltakor, 1878-ban még is az ő nyomdokain haladnak nemcsak Grünwald Béla: a *Felvidék* és Kállay Béni: *Oroszország keleti törekvései* c. műveikkel, hanem a dynasztiához való hűség és a Németországgal való egyetértés jelszavával valójában az ő szellemében történt a *kiegyezés és a hármas-szövetség létrejötte* is s Deák Ferenc és id. Andrássy Gyula gróf munkája tényleg nem egyéb, mint az éleslátású erdélyi ember, az új Martinuzzi Sybilla-tanainak megvalósítása a szükség szerint.

2. Nemzet-egységre való törekvés.

De felmerült a pozitív szempont ama fejlődéstani történelmi emlékekben is, mely szerint Magyarország a nemzeti eszme ébredése s illetve a bécsi magyar testőrök irodalmi társasága óta az *egyéni munka és a társadalmi áldozókészség* útján igyekszik pótolni mindama hiányokat, melyek az Európáért és a keresztyénségért folytatott évszázados küzdelmek alatt és azt követőleg közművelődési és közgazdasági téren létrejöttek, a nagy francia forradalom idejétől, közelebből az 1790. évi alkotmányozó orsz.-gyűléstől indulva meg nálunk is jogos irányban az *egyesületi és társulati élet*, mely a reform-korszakban a nagy Széchenyi által 1825-ben létrehozhatja a *Magyar Tud. Akadémiát*, folytatólag Kossuth Lajos által 1841-ben a *Honi Iparvédegyletet* és társait, hogy annyi más alkotás és társadalmi kezdemény után azt hígyjük, mikép az 1848. évi újjászületés folytán a függetlenségi, nemzetegységi és közjóléti téren a társadalom helyett alkotásaival immár a diadalmas magyar állam következik.

De már az 1848. júl. 24-iki első közoktatásügyi törvényjavaslat, mely szentesítést az események miatt különben soha sem nyert, meggyőz arról, hogy az iskolafenntartó teher a *községekre és a felekezetekre*, tehát a társadalmi közületekhez közelebb álló intézményekre ruháztatik át s az állami, illetve nemzeti iskola elvével szemben a forradalom viharában mintegy lehangoló jelszó hangzik keresztül Kossuth Lajos pénzügyminiszter ama kijelentése, hogy „*az államnak nincs feneketlen kútja, melyből kész aranyat meríthessen*“. Hasonlóképpen ébresztőleg hat a kiegyezéskor Eötvös József báró miniszter ama második közoktatásügyi javaslata, melyben a *hitfelekezetek, társulatok, egyesek, községek és az állam* hatáskörébe utalva az iskolafenntartás jogát, e sorrend megmutatja ugyan az állami iskola nagy elve felé való haladást, de egyszersmind világosan megjelöli, mikép e téren a pánszlávizmus követelte nagyhatalmi állás, mint a kiegyezés ára terhei következtében az állam csak utolsó helyen és *kisegítőleg* következhetik. Azért hiven „*A XIX. század uralkodó eszméi*“-ben kifejtett felfogásához, melyben szembeállítja az egyház és az állam, a Krisztus és a római cézár, az autonomia és a központosítás elvét, a miniszter 1867. júl. 3-án közzétett felhívásával *Népoktatási egyesületek* alakítása útján akar most is a közszükségen segíteni, őszintén kijelentve, hogy: „*Ha van feladat — úgymond — melynek megoldására az állam*

minden hatalma elégtelen, ez a népnevelés. . . Annyival inkább áll ez pedig — folytatja — nálunk, . . . ahol jelen pénzületi helyzetünkben semmi kilátásunk sem lehet arra, hogy a törvényhozás a kormányt a népnevelés által szükségelt pénzületekkel oly bőven lássa el, minőt ez ügynek tisztán állami kezelése igényelne“. Népiskola nélkül pedig rámutat a *demokráciának* úgy nemzeti, mint társadalmi szempontból nagy veszélyeire.

A kifáradt és az államiságban bízó társadalom ugyan nem felel meg ekkor a miniszter várakozásának, de a német-francia s a már említettük orosz-török háború következményei mindinkább figyelmeztetőleg lépnek fel, míg nem a pánszlávizmus, pángermánizmus és dáko-románizmus hármias hatására a nagy Wesselényi és Eötvös figyelmeztetései szellemében megindul végre a magyar közművelődési társadalmi mozgalom.

II. Hogyan jött létre az Emke?

1. Előzmények.

Mindkét fenti irányban, ú. m. *védőleg* és a *nemzet-egységet* építőleg pedig megvan a tér és az úttörés Erdélyben is azon munka által, melyet egy Kóós Ferenc bukaresti ref. lelkész a Romániába kivándorolt székelyek nemzeti megmentése, egy Kun Kocsárd gróf, Szathmáry György és mások, a hunyadmegyei magyarságnak az ú. n. Hunyadi-mozgalom által megtartása érdekében már a múltban kifejtettek s a fentebb jelzettük, elébb alakult magyar közművelődési egyesületek hatására érett gyümölcsként látszik lehullani Erdélyben is a kérdés, midőn Solyom Fekete Ferenc dr., dévai kir. törvényszéki elnök s a *Hunyadmegyei tört. és régészeti társulat* megalakítója, a „Budapesti Hirlap“ 1882. ápr. 30-iki számában „Az erdélyi magyarság érdekében“ címmel, az abszolutizmus alatt 1861-ben alakult *Erdélyi román irodalmi és művelődési egyesület*, az *Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român*, röviden *Astra* példájára és a *Székely művelődési és közgazdasági egyesület* mintájára egy erdélyrészi magyar közművelődési és közgazdasági egyesületet is javasol, amit jún. 23-án „Széchenyi-egyesület“ címen a kolozsvári „Ellenzék“ egyik névtelen vezércikkirója, minden valószínűség szerint Salamon Antal, a későbbi Kolozsvár városi tanácsos folytat, majd júl. 13-án Kolozsvárt, a sárosmegyei mintára, utóbbi egyesület megalakítója és elnöke Bánó József, a képviselőház volt alelnöke *személyesen* sürget; s júl. 23-án a „Pesti Napló“-ban *A magyar nyelv Erdélyben* c. alatt Ürmössy Lajos Kolozsvárról, egyenesen a Schulverein példájára hivatkozva, okvetlenül erdélyrészi jellegűnek óhajt. Székesszék városi lapokból és a képviselőházból különben is folyton hangzik az erdélyi társadalom felé a figyelmeztetés; így különösen a magyarság jelszavával 1881. jún. 16-án Rákosi Jenővel alakult *Budapesti Hirlap*, aztán a *Pesti Napló*, *Egyetértés* stb. hasábjairól; továbbá Herman Ottó cikkeivel és beszédeivel, ki már az 1876. évi Hunyadi-mozgalom alkalmából, Kossuth Lajost is megszólaltatólag figyelmeztet Erdély és abban különösen a Mezőség veszedelmeire s 1882. febr. 16-tól az orsz.-gyűlésen is a Schulverein üzenetnek legelszántabb szellőztetője; s végül az 1884. jún.-ában erdélyi, sepsiszentgyörgyi orsz. képviselővé választott Beksics Gusztáv röpirataival és cikkeivel, aki 84. nov. 24-én a képviselőházban is, különösen Grünwald Bélának az állami közigazgatást, mint elsőrendű nemzet-egységi orvosszert követelő beszédével szemben a társadalom hivatását fejtegeté, a midőn Tisza Kálmán min. elnök ajakáról hangzik el a jeladás, hogy: „*Nem tehet mindent az állam, tegyen a társadalom is!*“

1882. végén Bánó József kolozsvári személyes felszólítására, a Fmke akkori alakuló közgyűlésének hatása alatt és a *Sárosmegyei magyarságot és népnevelést terjesztő egyesület* példájára, Bartha Miklós orsz. képvis., az „Ellenzék“ megalapítója és felelős szerkesztője tesz kísérletet Kolozsvárt egy „*Magyar-egylet*“ alakítására, amiben a többi helyi lapok is támogatják, ez azonban 218 frt 10 kr együttes gyűjtésével szervezet nélkül csakhamar véget ér. 1883. augusztus 3-tól e sorok írója, Pákéi Sándor József, mint az erdélyrészi szabadelvű-párt hivatalos lapjának, a „*Kolozsvári Közlöny*“ c. politikai napilapnak ezidőtől kezdve segédszerkesztője s a legnagyobb erdélyi magyar egyház, az erdélyi ref. egyházkerület hivatalos lapjának, a „*Prot. Közlöny*“-nek szerkesztője áll egy *Erdélyi magyar*

közművelődési egyesület létesítése szolgálatába¹ s lelkes munkásai még ez ügynek H e g y e s y Vilmos, mint a szintén szabadelvű-párti „Magyar Polgár“ segédszerkesztője, S z a t h m á r y György és mások.

2. Első értekezlet.

1884. dec. 27-én, karácsony harmadnapján, d. e. 11 órára Haller Károly dr., kolozsvári egyetemi tanár, Kolozsvár sz. kir. város azidőszerinti ideiglenes polgármestere tesz közzé, a *Szatmár-megyei Széchenyi-Társulat* vezetőivel való helyszíni érintkezés alapján, hová családi kötelékek vonták, a kolozsvári lapokban *A hazafiakhoz!* címmel rövid meghívást egy helyi, „kolozsvári“ magyar közművelődési egyesület alakítására, mely lépés azonban nemsokára erdélyrészi egyesület alakítására vezet. A dec. 27-iki értekezlet ugyanis a jelenlevőkől, Bánffy Ádám báró, földbirtokos, Bartha Miklós szerkesztő, orsz. képvis., Benigni Sámuel iparos, Bethlen Gergely gróf, földbirtokos, Deák Albert ügyvéd, Dobál Antal ügyvéd, Dorgó Albert kir. közjegyző, Felméri Lajos dr., egyetemi tanár, Ferenczy Miklós ügyvéd, Finály Henrik dr., egyetemi tanár, Gamauf Vilmos, az Erd. Gazd. Egylet titkára, Gyarmathy Miklós, Kolozsvm. alispánja, Haller Károly dr., polgármester, elnök, Hegedüs István ref. koll. tanár, Hory Béla megyei árvaszéki elnök, Incze József ügyvéd, Korbuly József szerkesztő, Nagy Béla kir. p. ü. igazgató, Nagy Lajos unit. gimn. tanár, Polcz Rezső ügyvéd, jegyző, P. Sándor József szerkesztő, Sigmund Dezső szeszgyáros, Kolozsvár sz. kir. város egyik orsz. képviselője, Szamosi János dr., egyetemi tanár, Szász Béla dr., egyetemi tanár, Szvacsina Géza városi tanácsos, Tussai Gábor hírlapíró és Weisz József dr., ügyvéd tagokból mindannyian a helyi értelmiség tagjaiból állólag, egy 27 tagú *Előkészítő bizottságot* küldve ki, ez már jan. 9-én tartott ülésében Nagy Lajos, Szamosi János dr., Gyarmathy Miklós és P. Sándor József felszólalására, egybehívó id. elnök megismételt véleménye dacára, „kolozsvári“ vagy „kolozsmegyei“ helyett egy *Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület* alakítását mondja ki, mely tárgyban az Alapszabályok elkészítésére s a mozgalom beindítására a maga kebeléből egy további 5-ös *bizottságot* küldve ki, e bizottság munkájával indul meg a voltaképi megalkotás. E bizottság tagjai: Felméri Lajos dr., egyetemi tanár, mint elnök, P. Sándor József, mint id. titkár, illetve előadó, Polcz Rezső ügyvéd, mint jegyző, továbbá Bartha Miklós és Nagy Mór dr., városi tanácsos, mint tagok. A *Gazeta*, *Tribuna* román és a *Siebenbürg. Tagblatt* és *Kronstädter Zeitung* szász nemzetiségi lapok különben „fiaskó“-nak, „komédiá“-nak és „Sisyphusi munká“-nak nevezve az indulást, gúnyral és kicsinyléssel fogadják e kezdetet s vannak magyarok is, kik részben pártpolitikai féltékenységből, részben nemzeti kishitúségből szeretnék a mozgalmat elaltatni, mint Herodes elakarta tenni láb alól a megígért kisdedet.

Az Alapszabálykészítő 5-ös bizottság ezután szorgalmasan, majdnem naponta s ebben néha többször is ülésezve és az Alapszabályok elkészítésével, valamint a napisajtónak egyöntetű közleményekkel való ellátásával az előadót bízva meg, biz. elnök tollából jan. 17-én *Felhívás*-sal szólítja fel az erdélyrészi hazafiakat, hogy készüljenek az alakuló közgyűlésre s egyszersmind febr. 15-ig a csatlakozásra nézve értesítést kért. Egyben a körvizsgálat és a tervszerű működés megállapítása érdekében közművelődési és közgazdasági *Törzskönyv* összeállítása végett febr. 12-én 280 drb, célszerűen egybeállított *Kérdőpontok*-at, ú. n. *Rovatos ívek*-et küldött szét az erdélyi megyék, városok, járások és tankerületek fejeihez, valamint egyesekhez is s különös figyelemmel és gondnal tárgyalta le az *Alapszabályokat*, melyeket előadó csakhamar elkészített. E munkában utóbbi előtt főleg a *Schulverein*, *Astra*, *Opinca*, *Albina* nagyszebeni román pénzintézet és a nagyszebeni szász *Bodencredit-Anstalt*, továbbá a *Fmke*, *Magyar Iskola-Egyesület*, a *Sárosmegyei magyar nyelvterjesztő*, a *Pozsonym. magyar közművelődési*, *Székely művelődési és közgazdasági*, valamint az *Erdélyrészi Iparfejlesztő Egyesület* Alapszabályai lebegtek, mely utóbbi egyesületnek már előbből titkára volt, de kezdettől nyomatékosan utalt a *Szláv jótékonyági egyesület* és a *Societatea Carpații* üzemleire is, melyek társadalmi ellensúlyozását keresé. Az Alapszabályokat már márc. 6-án és 9-én letárgyalva a 27-es bizottság is, ugyanekkor ápr. 12-re, a történelmi emlékü kolozsvári vigadóba, hol 1848. máj. 30-án az Unió kimondatott, kitézetett az alakuló közgyűlés.

¹ Hangsúlyoznunk kell, hogy e sorok írójával egybefüggő történelmi adatok idézésében csak a tárgyilagos igazság és a történelemírói tiszt megengedett s egyszersmind *kötelező* határáig terjeszkedünk ki.

Eközben egyes nemzetiségi támadások mellett, melyek Kolozs-, Besztercze-Naszód- és Szeben-vármegyék közgyűlési termeiből érik az önvédelmet és törvényes munkát kereső indulást, a márc. 6-iki ülésből kelt aláírással megjelenik az alakuló közgyűlésre szóló *Meghívó* s febr. 22-től megkezdődnek a tagul és másképpen való jelentkezések is. „Első tagul“ különben márc. 8-ról 500 frttal a *kolozsvári Márc. 15-iki állandó bizottság* jelentkezik s egyes alapító és rendes tagok mellett, kik közt Bánffy Ádám báró márc. 20-ról 2000 K-t ír alá, a törvényhatóságok közül márc. 31-ről *Marosvásárhely* sz. kir. város az, mely szintén 1000 K-val belép. A márc. 6-iki 27-es bizottsági ülésen 327 frt 27 kr.-ban Bartha Miklós is az Emkének adja át azt a pénzt, ami az általa 1882-ben megkísérlett „Magyar-egylet“ számára gyűlt s ami azóta takarékpénztárilag kezeltetett. Ugyanekkor Hory Béla, Kolozsvm. árvaszéki elnöke id. pénztárosnak választatik. Az első költségeket az 5-ös *bizottság* elnöke és előadója előlegezik.

3. Az alakuló közgyűlés.

Az ápr. 12-én d. e. 10 órakor, a vigadóban az id. elnök vezetése alatt megtartott alakuló közgyűlést különben 11-én d. u. 3 órakor a városházán nagy értekezlet előzte meg, melyen csekély módosítással az id. titkár előadásában letárgyaltattak és elfogadtattak az Alapszabályok úgy, hogy másnap egészében tette magáévá azokat a közgyűlés s annál nagyobb odaadással hallgatta meg azt a beszédet, melyben az 5-ös *bizottság* elnöke, nagyrészt a már említettük Rovatos-ívek adatai alapján megdöbbentő meztelenséggel tárta fel az erdélyrészi elmaradt iskola- és óvóügyi állapotokat. Román részről Moldován Gergely, Torda-Aranyosvm. kir. tanfelügyelője csatlakozott, „aki nemzetére az egyesületben kárt nem, csak hasznot lát“ s Gyarmathy Miklós, Kolozsvm. alispánja a megye birtokosai közül egyszerre 20 alapítót jelentve be, egyszerismind lelkesedéssel olvastatott fel egy Grünwald Béla, Herman Ottó, Beksics Gusztáv stb. sürgönye. De a legnagyobb lelkesedést keltette s ezután mint szárnyas szó járta be az országot Kossuth Lajos ama turini sürgönye, melyben alapítóul jelentkezve:

„Erdély jobbkeze hazánknak, — írta. — Minden talpalatnyi térrel, mit ott a magyarság elveszít, hazánk ezeréves magyar állami jellegének biztonsága csorbul. Hazafiúi irányban ellensúlyozni a magyarelles állambomlasztó bujtogatást, feltartani a magyarságot, visszaszerezni az elveszett tért, fejleszteni a magyar közművelődést, oly *önvédelem*, melyet minden magyarnak támogatni kellene. Levélben intézkedem, hogy alapító tagsági díjul 100 frt a közművelődési egyesületnek befizetessék. Fogadják elnézéssel a hontalan magyar filléreit“.

A főispánok közül különben ekkor még csak Esterházy Kálmán gróf, Kolozsvármege és Kolozsvár sz. kir. város és Bethlen Gábor gróf, Nagy- és Kis-Küküllővármegeék főispánjai voltak jelen és id. Daniel Gábor, Udvarhelyvm. főispánja küldött sürgönyüdvözetlet; orsz. képviselők Hegedüs Sándoron és Sigmund Dezsőn kívül, kik mint a város képviselői voltak érdekelve: Mohay Károly és Kovács Albert; alispánok: Gyarmathy Miklós Kolozsvm., H. Gál Domokos Kis-Küküllővm., Szoboszlay Károly Nagy-Küküllővm. és Veress Dániel Torda-Aranyosvm. részéről; polgármesterek: Haller Károly dr., Kolozsvárról, mint elnök, Kovács Gyula Nagyenyedről, Novák Ferenc Gyulafehérvárról, Márkossy László Déváról, Fenyő Lajos Désről és Placsintár Dávid Szamosujvárról; tanfelügyelők: id. Gáspár János Alsó-Fehérvm., Réthy Lajos Hunyadv., Horváth László Nagy-Küküllővm., Kerekes József Szilágyvm., Halász Ferenc és Simó Béla Szolnok-Dobokvm. és Moldován Gergely Torda-Aranyosvm. részéről. Számos küldöttség, földbirtokos, tisztviselő, tanférfiu és Kolozsvárról szinte az egész társadalom. Bausznern Guidó orsz. képviselő az egyesülethez intézett nyílt levelében szász testvéreit a belépésre szólítja fel. A közgyűlés az Alapszabályok megerősítéséig id. választmányul a közben kiegészített 27-es bizottságot, — melynek elnöke Haller Károly dr., titkára Sándor József, jegyzője Polcz Rezső és pénztárosa Hory Béla, mint első tisztviselők — küldve ki, ez folytatta a munkát fokozott lelkesedéssel, az ideiglenesen már kibocsátott gyűjtőíveken kívül *Gyűjtő-bizottságot*, majd ennek albizottságát hozva létre, *Pénztárkezelési szabályokat* dolgozva ki s a 10.000 példányban szétküldött új gyűjtőívhez az egyesületről ugyanannyi *Tájékoztató* füzetet nyomtatva ki. Megkezdődik a szelvénykönyves, perselyes és más gyűjtés s máj. 10-én, illetve 21-én — midőn az Alapszabályok Tisza Kálmán b. ü. min. által végleg megerősítetnek — a székesfővárosi és vidéki hírlapoknak

közleményekkel ellátására *Sajtó-bizottság* alakul s mire aug. 31-ére szintén Kolozsvárt és a vigadóban, most már leírhatatlan orsz. lelkesedés között összeül a tisztválasztó, vagyis végleg szervezkedő közgyűlés, az Emkének már 24 örökös, 719 alapító, 4670 rendes és 890 pártoló, együtt 6303 tagja, 7 vármegyei, 8 városi, 7 önálló vidéki, 25 a megyei vál.-ok alatt álló járási, összesen 47 fiókválasztmánya s 432.476 K aláírt vagyona van, melyből már be is folyt 122.000 K. *Ekkorra tehát már kész az egyesület.* A még hiányzó erdélyrészi megyékben, városokban és járásokban már az előkészületek megtételén, csak napok kérdése a fiókválasztmánnyá alakulás. A tagok közt van *H a y n a l d* Lajos kalocsai biboros-érsek, Erdély volt róm. kath. püspöke 2000 K-ával s már az első miniszter is jelentkezett, *K e m é n y* Gábor báró közmunka- és közlekedésügyi min. személyében. *R a f f a j* Károly újszékelyi birtokos, aki 1883. a Magyar-egyletnek 300 frtot adott, most az Alapszabályok megvitatása és letárgyalása után, az ápr. 11-iki értekezletet követőleg az összeg beszámítása kérésével még 200 frtot ad.

4. A szervezkedő, vagy tisztválasztó közgyűlés.

A tisztválasztó közgyűlésen különben *K u n* Kocsárd gróf t. elnöksége mellett elnökké *B e t h l e n* Gábor gróf főispán választatik, aki mellett *H a l l e r* Károly dr., *B á n f f y* Ádám báró, *T e l e k i* Domokos gróf, orsz. képviselő, miután közben a budapesti Nemzeti-kaszinóban addig összesen 34.400 K-t gyűjtött, továbbá *B a r t h a* Miklós az alelnökök, jegyzők *R i e g e r* Imre és *F e r e n c z i* Zoltán dr., jogtanácsos *H a l l e r* Rezső, a kolozsvári ügyvédi kamara elnöke. Vál.-tag 32. Id. titkár, akit ez alkalommal „az egyesület megalapítása körül szerzett érdemért“ felírású értékes díszserleggel és egy drágaköves gyűrűvel tisztelnek meg „az egyesület tagjai“, rendes titkárrá választatik.¹ Tekintettel az elnök vidéken lakására, az ügyek előkészítése és a vál.-i határozatok végrehajtása végett melléje s illetve a tisztikar mellé, *U g r o n* Gábor javaslatára egy 3 tagú Direktórium alakíttatik.

III. Az egyesület szervezete.

1. A további közgyűlések.

A további *rendes közgyűlések* ezután évről-évre felváltva a vidéken és Kolozsvárt tartatnak meg a szerint, amint erre meghívás érkezik. Vidéki közgyűlések: 1887. aug. 28-án *Sepsiszentgyörgyön*, Háromszékvm. székhelyén az Emke rendezte első *Székely ipari és mezőgazdasági kiállítás*-sal s a budapesti *Irók és művészek társasága* lerándulásával együtt; 1888. aug. 20-án *Brassóban*, Orsz. *Szent István-napi ünneppel* kapcsolatban; 1889. szept. 3-án *Szamosújvárt*, Szolnok-Dobokavm.-ben, midőn a *Magyarország hölgyei ajándékozta Emke-lobogó* Ő császári és Apostoli királyi Felsége, I. *F e r e n c z J ó z s e f* legmagasabb képvisellete és a m. kir. kormány tagjai megbízottjainak jelenlétében és szög-beverésével felszenteltetik; 1890. szept. 5-én *Déván*, Hunyadv. központján, mely alkalommal az összes fiókok elnökeinek, titkárainak és pénztárosainak egyidejű értekezletében megállapítjuk a fiókvál.-ok *Ügyrend-jét*; 1891. okt. 4-én *Marosvásárhelyt*, az Emke alakította Erdélyi Kárpát-Egyesület *Fürdőügyi kongresszusával* egyidejűleg; 1892. jún. 7-én *Budapest* a vigadóban, Ő császári és Apostoli királyi Felsége, I. *F e r e n c z J ó z s e f* magyar királylyá koronáztatása 25 éves fordulója öröme, mely alkalommal abban a szerencsében részesülünk, hogy Ő Felségét Budapestre érkeztek az északi pályaudvar előtt, a felállított összes székesfővárosi egyesületek és tanintézetek csoportjai élén, zászlója alatt, fehér gyopárvirágosan az Emke üdvözölheti legelőször, illetve kiálthatja a Felség felé az első, szívből fakadó éljent. 1893. máj. 28-án *Dés*en, Szolnok-Dobokavm. székhelyén, mely alkalomra *J ó z s e f* főherceg Ő császári és királyi Fensége a közgyűlés alkalmi emlék-albumába, Erdély hazafias erényeit magasztaló és biztató sajtókezű sorokat küld s mely közgyűlést követőleg, ünnepiesen nyitjuk meg a *besztercezi óvót* és az Eke berendezte *radnaborberek*i fürdőt; 1894. jún. 3-án *Tordán*, kapcsolatban *J ó s i k a* Miklós báró szülőházának emléktáblával való megjelölése ünnepével; 1895. jún. 4-én *Székelyudvar-*

¹ A kehely, a hozzátartozó tányérral együtt jelenleg az őseik hitére és nyelvére visszatért kisbarcsai magyarok úrvacsorakészlete, a gyűrű kövei pedig kiszedtetvén, áruk az alapító tagságok közt található.

helyt, Udvarhelyvm. központján, az Emke tíz éves örömnépe alkalmából, midőn Apponyi Albert gróf, Berzeviczy Albert dr. és Ugron Gábor az ünnepi szónokok; 1896. szept. 8-án ismét *Budapesten*, kapcsolatban a magyar közművelődési egyesületek Emke rendezte *Ezredéves kiállításával és Ezredéves kongresszusával*, a kiállítási ünnepélyek csarnokában, midőn Bethlen Gábor gróf (Emke), Széll Kálmán (Dke) és Károlyi István gróf (Fmke) hármass elnöksége mellett ismét a székelyudvarhelyi férfiak a felkért ünnepi szónokok s Márkus József székesfővárosi polgármester és Rákosi Jenő, az „Otthon“ irói kör elnöke mondanak üdvözlést; 1899. szept. 17-én *Gyulafehérvárt*, Alsó-Fehérvm.-ben, midőn Mailáth Gusztáv Károly gróf, erdélyi r. kath. püspök tart emlékbeszédet *Erzsébet királyné emlékezte* c. alatt; 1903. jún. 2-án *Nagynyeden*, Alsó-Fehérvm. központján, Kun Géza gróf, dr.: *Fajunk lebediai és etelközi művelődéséről* tartott felolvasásával; 1905. jún. 12-én *Erzsébetváros*on, Kis-Küküllővm.-ben, amidőn a főtitkár Kun Géza gróf t. elnökről emlékezik és 1908. jún. 8-án *Marosújvárt*, szintén Alsó-Fehérvm.-ben, midőn oly szónokok, mint Kenessey Béla dr., erdélyi ref. püspök *Az Emke feladatáról* és Rákosi Jenő ragadják el a közgyűlést. A többi esetekben Kolozsvárt ülésezünk s ez alkalmából is kiemelendő az 1886. aug. 6-iki első rendes közgyűlés, mely a romániai vámháború által sújtott erdélyi ipar nemzetiségi különbség nélkül való *Határszéli kiállítás*-ával van összekötve és az 1907. máj. 5-iki közgyűlés, mely a honszerző *Árpád vezér halála ezredik éve ünnepén*, Márki Sándor dr. hasonló c. emlékbeszédével tartatik meg.

Ezek szerint Kolozsvárt foly le 11 és vidéken 14 évi rendes közgyűlés, ami az illető vidéken mindannyiszor az Emke lobogójának meghordozását jelenti. Felhívások a nemzethez, fontos elvi határozatok, emlékbeszédek az Emke elhunyt nagy alapítói és kiváló munkásai fölött, alkalmi szónoklatok, néptanítói jutalmakat átadó beszédek stb. töltik ki e közgyűléseken a rendes ügyellátáson kívül a kereteket.

2. Az Igazgató-választmány.

Az egyesületnek, a Közgyűlés után legfontosabb szerve az *Igazgató-választmány*, mely a tisztikaron és a rendes tagok sorából választott 32 tagon kívül az összes alapító tagokból és az örökös tagok képviselőjéből állva, így — tekintettel az utóbbi két tagsági minőség nagy számára (2012 tag) — elmondható, hogy az Emkének van a világon a legnagyobb parlamentje s ha ily szervezet mellett az esetleg fel nem fordíthaták az ügymenetet, az a tagok hazafiságának és a tisztikar összetartásának tulajdonítható. A választmány különben a szervezkedő közgyűléstől kezdve, minden külön meghívó nélkül, csupán hirlapi jelzés alapján, rendszeren minden hó 12-én d. u. 3 órakor, Kolozsvár sz. kir. város közgyűlési termében tartja maig üléseit s csak az utóbbi években, a költségvetésnek az áll. iskolaépítő akció miatt kimerülése következtében tartatott, további intézkedésig, minden második hónapban az ülés. Ily alapon résztvett az Emke összes 236 választmányi ülésén a vendégeken, meghívott előadókon és szakértőkön kívül 119 választott és 227 alapító, együtt 346 tag, 5168 látogatással és pedig aként, hogy a 346 tagból 153, tehát 44·22⁰/₀, vagyis a látogatók szinte fele Budapestre és a vidékre esik. Ha elgondoljuk, hogy mindez az illetők költségébe kerül, nem panaszkodhatunk az érdeklődés hiányáról, kivált mióta a kezdetben Baross Gábor m. kir. keresk. min. adta kedvezményes vasúti jegyek szolgáltatása is a vidéki vál.-i tagokra nézve megszüntettetett. Az 5168 látogatásból egy évre átlag 198 esik, mely számot felülmulta az alakulás első négy esztendeje, 1886—89-ig, továbbá az 1894. és 1897—1900. év, mely utóbbi négy esztendő az elnökváltozás és az Alapszabályok újjáalkotásának idejére esik. Mind a fenti ülésekben, hozzávéve még 26 választmányi jellegű nagyobb ülést, hozatott 7181 önálló határozat, vagyis minden ülésen átlag 27·4. Legtöbb ülés tartatott a Munkaprogramm készülése idejében, 1886-ban, összesen 17. Voltaképi rendkívüli ülés tartására egyszer sem volt szükség, aminek oka az Igazgató-választmány megbecsülhetetlen segítő szervében, a Direktóriumban, vagyis az Igazgató-tanácsban keresendő.

3. A Direktórium.

A *Direktórium* tagjai jelenleg: a tisztikar és külön a választmányi tagok sorából minden közgyűlési év elején az Igazgató-választmánytól megválasztott 3 tag, kiknek helye csak lemondásnál, vagy távozásnál töltetik be. A Direktórium készíti elő és hajtja végre a választmányi ügyeket

s rendkívüli esetekben, utólagos jóváhagyás fenntartásával intézkedik is. E becses szerv tartott negyedszázad alatt 343 ülést, tehát 81-gyel többet, mint az Igazgató-választmány s hozott 8938 önálló határozatot, ami 1757-tel, 29·66⁰/₀-kal több, mint a vál.-i határozatok száma. Ezeket a vál. rendszeren a titkári havi jelentések során vette tudomásul, vagy változtatta meg. Választott Dir. tag volt a negyedszázad alatt 13. Köztük legtovább, szinte 19 éven át szolgált Biró Béla apátkanonok, koloszvári r. kath. plebános.

4. A szakosztályok és bizottságok.

Rendes szakosztályai voltak az Emkének: I. *Közművelődési*, II. *Közgazdasági*, III. *Irodalmi*, IV. *Gyűjtő*, V. *Elnöki*, VI. *Székely szakosztály*. Ezek közül az I-nek hatásköre átment az ú. n. állandó *Segélyző-bizottság*-ra; az elnöki szakosztály, mint felesleges beleolvadt az időnként és a szükség szerint alkalmi meghívottakkal kiegészített Direktóriumba; a II. és IV. egyesült épp úgy, mint a kezdetben külön állott VII. *Pénzügyi szakosztály*, vagy bizottság is. Legnagyobb munkásságot fejtett ki az I. *Közművelődési szakosztály*, vagy *Segélyző-bizottság*, mely voltaképpen a kiható cselekvést képviseli és a III. *Irodalmi szakosztály*, mely Kun Géza gróf elnöklete alatt szülője lett az *Erdélyi Irodalmi Társaság* létrejövetelének. Megszámlálhatatlan ezenkívül az alkalmi bizottságok, küldöttségek, delegációk stb. száma, melyek voltaképpen inkább megfelelnek az egyesületi élet természetének, amire Herman Ottó mindjárt kezdetben figyelmeztetett is s aminthogy egy állandóan együtt nem ülő és az alapítók miatt folyton hullámzó testületnél (Igazgató-választmány) minden kérdésre nézve mindig a legalkalmasabb és vállalkozó egyéneket kell kiszemelni. A bizottságok közül, mint állandóbb jellegűek különösen kiemelendők az algyógyi székely földműves iskola *Ellenőrző bizottsága* és az egyesületi vagyont *Számvizsgáló-bizottság*, mely utóbbi Bánffy Ernő báró elnöklete alatt eddig összesen 7 taggal rendelkezett, közülök Gyárfás Benedek és Sárkány Lajos dr. immár 17 éve végezve működésüket.

5. A központi tisztikar.

A központi tisztikar tagjai voltak a megválasztás időrendje szerint, a negyedszázad alatt:

T. elnökök: Kun Kocsárd és Kun Géza grófok.

T. tagok: Kossuth Lajos, Baross Gábor, Röck Pál, Kormos Béla dr., Felméri Lajos dr., Jókai Mór, Haller Károly dr., Apponyi Albert gróf, Munkácsy Mihály és Rákosi Jenő, mert az Emke nagyon fukarul bánt a kitüntetésekkel.

Elnökök: Bethlen Gábor gróf 12 évig és Béli Ákos gróf 1897. nov. 14-től maig.

Aelnökök: Haller Károly dr. (az előkészítő id. bizottság elnöke), Bánffy Ádám báró, Teleki Domokos gróf, Bartha Miklós, Jósika Samu báró, Horváth Gyula, Béli Ákos gróf (1888. aug. 20-tól, de már 1885. máj. 14-től a Marosludasi-kör elnöke); Kun Géza gróf, Kornis Viktor gróf, Zeyk Dániel, Fekete Gábor és Bethlen Pál gróf.

Titkár: P. Sándor József kezdettől maig; 1899. szept. 3-tól főtitkár s 1892. jún. 7-től egyzersmind t. aelnök is.

Pénztárosok: Hory Béla, Sigmond Dezső, Csiky J. József, Csiki Imre, P. Sándor József és Merza Lajos kir. tanácsos, 1888. dec. 12-től maig.

Ellenőrök: P. Sándor József ismétlen, Hory Béla, Haller Károly dr. és Székula Ákos, 1892. jún. 7-től maig.

Jegyzők: Ferenczi Zoltán dr., Rieger Imre, Török István dr., Csernátoni Gyula dr., ifj. Gáspár János, Sztterényi József, Balogh Károly, Fekete Nagy Béla, Eöry Ernő, Nagy Károly, Kovács Dezső, Pallós Albert, Gál Kelemen dr. és Rietly Károly, mint akik tényleg működtek.

Jogtanácsosok: Haller Rezső, Gajzágó Manó és Haller Gusztáv dr. A vidéken Reményi Antal, Rádl Ödön, Márk Endre és Müller Jenő dr. Ezenkívül az alkalmi jogi képviselők.

6. Fiókválasztmányok

A *Fiókválasztmányok* a központi szervezet kiegészítő részei; általok, mint a tagok külső testületi formája által él az intézmény a működés területén és azon kívül s minél nagyobb a hálózat,

annál biztosabb és gyorsabb a kezdeményezés és a végrehajtás. A fennállás óta az Emke a következő fiókválasztmányokban szerveződött:

a) *Az anyaállamban*: I. *Budapest székesfővárosi férfi- és nőválasztmány*, az I.—X. kerületben külön tíz nőválasztmánnyal. II. *Debreczen sz. kir. városi és Hajdúvármegyei vál.*, szervezetében kezdettől egyaránt szerepeltetve a férfiakat, mint a nőket. III. *Arad sz. kir. városi és megyei vál.*, szintén külön nőválasztmánnyal. IV. *Szentes városi és vidéki vál.*

b) *Az erdélyi részben*: I. *Alsó-Fehérv. vál.*, területén az önálló *Gyulafehérvár sz. kir. városi választmánnyal* és a következő fiókokkal: 1. *Alvinczi*, 2. *Balázsfalvi*, mely szintén önállóan működik, 3. *Magyarigeni*, 4. *Marosújvári*, 5. *Nagyenyed városi*, 6. *Nagyenyed járási*, 7. *Verespataki*, 8. *Vizaknai*, 9. *Abrudbányai*. II. *Besztercze-Naszódv. vál.*, területén a szintén önállóan működő 1. *Óradna vidéki körrel*. III. *Brassóvm. vál.*, területén az önálló 1. *Hétfalusi fiókkörrel*. IV. *Csikvm. vál.*, területén az önálló 1. *Gyergyóvid. fiókkörrel*. V. *Fogarasm. vál.*, melynek területén kezdetben 1. *Sárkányi járási kör* is alakult volt. VI. *Háromszékvrm. vál.*, területén az önálló *Kézdivásárhelyi városi vál.*-nyal és a következő fiókokkal: 1. *Sepsiszentgyörgy városi*, 2. *Erdővidéki*, 3. *Bodolanyéni*, 4. *Orbai járási*, 5. *Bereczki*. VII. *Hunyadvrm. férfi- és nővál.*, az önálló *Vajdahunyad városi vál.*-nyal és a következő fiókkörökkel: 1. *Algyógyi*, 2. *Boiczai*, 3. *Brádi*, 4. *Dévai*, 5. *Hátszegi*, 6. *Körösbányai*, 7. *Marosilyei*, 8. *Nagyági*, 9. *Petrosenyi*, 10. *Piskii*, 11. *Puji*, 12. *Szászvárosi*, mely utóbbi szintén önállóan működik. VIII. *Kis-Küküllővárm. férfi- és nővál.*, területén az önálló *Erzsébetvárosi vál.* nyal és 1. a *Dicsőszentmártoni*, 2. *Hosszúaszói fiókkörrel*, tervben lévén ilyenek kezdetben *Radnóton* és *Balavásáron* is. IX. *Kolozsvárm. vál.*, területén az önálló *Kolozsvár sz. kir. városi nő- és férfi választmánnyal*, *Kolozs városi választmánnyal* s a következő fiókkörökkel: 1. *Almás vidéki*, 2. *Egeresi*, 3. *Gyalui*, a szintén önálló 4. *Kalotaszegi*, 5. *Teke vidéki*, 6. *Türe-Kapus vidéki kör*. X. *Maros-Tordavárm. és Marosvásárhely sz. kir. városi férfi- és nővál.* XI. *Nagy-Küküllővárm. vál.*, 1. *Bükkösi*, 2. *Kiskapusi*, 3. *Kőhalmi*, 4. *Medgyesi*, 5. *Segesvári fiókkörökkel*. XII. *Szebenvárm. vál.* XIII. *Szilágyvárm. vál.*, melynek területén 1894-ben *Szilágycseben* külön fiók készült alakulni. XIV. *Szolnok-Dobokavárm. férfi- és nővál.*, az önálló *Dés városi* és *Szamosújvár sz. kir. városi vál.*-okkal és a 1. *Bethlen vidéki*, 2. *Csákigorbói*, 3. *Magyarlápasi*, 4. *Nagyilondai fiókkörökkel*. XV. *Torda-Aranyosvárm. vál.*, az 1. *Torda városi*, 2. *Marosludasi*, 3. *Felvincz városi*, 4. *Toroczkó-vidéki*, 5. *Székykocsárdi körökkel* és fiókokkal. XVI. *Udvarhelyvárm. férfi- és nővál.*, 1. a kezdetben önálló *Székyudvarhely városi*, 2. *Parajd vidéki körökkel* és fiókokkal.

Ezek szerint volt az Emkének negyedszázad alatt 1—1 székesfővárosi férfi- és nőválasztmánya, 10 kerületi nőválasztmánnyal, 3 anyaállambeli megyei és városi férfi- és 2 nőválasztmánya; 16 erdélyi megyei és 8 önálló városi választmánya, 7 külön nőválasztmánnyal és 53 többé-kevésbé önálló vidéki körrel, ami együtt 101 alakulat. Ezen kívül 1887-ben a fiókválasztmányokat megillető 25% fejében Aradvm. területén a tagdíjak beszedésére vállalkozott az *Aradi Kölcsey-egyesület*; *Borsódvármegyei* és *Miskolcz városi vál.* alakulását kezdeményezte 1890-ben R ö k k Pál t. tagunk, ami azonban önálló egyesület létrejöttére vezetett; 1891-ben a nagyváradi „Magyar Szó” indított *Biharvárm.* és *Nagyvárad városi vál.*-t, amit azonban az ottani *Népnevelési egyesületre* való tekintettel nem erőltettünk s tárgyalások folytak a Dmke megalakulása előtt egy *Csongrádvármegyei és Szeged városi vál.* s azonkívül is egy *báziási, hódmezővásárhelyi, kunkarczagi, makói, nagyikindai, nyiregyházi* és *szabadkai* fiókválasztmány tárgyában és miután az Alapszabályok szerint 20 rendes tag egy fiók alakítására elég, belátható, hogy az Emke, ha szükség volna reá, bárhol és bármikor könnyen szervezkednék. Tekintettel a politikai, de a hivatali és életviszonyok miatt is negyedszázad alatt a gyakori változásokra, kétségtelen, hogy sok helyt újra kell szervezni a fiókválasztmányokat s ez már eddig is több helyt sikerrel végbement. A fiókválasztmányok az *Ügyrend* értelmében saját külön Évi-jelentéseket tartoznak kiadni, a tagok névsorával együtt, s így részletes történetük az Emke rendes Évi-jelentéseibe beküldött adataikon kívül külön is megjelenik.

7. Gondnokságok és felügyelőbizottságok.

Hálás köszönettel tartozik az Emke mindazon *gondnokságok* és *felügyelőbizottságok*, vidéki elnökségek, küldöttségek stb. iránt, melyek negyedszázad alatt, mint az Emke kiegészítő szervei, az iskolák és kisdédóvók, a népkönyvtárak és népdaloskörök, egyes konkrét megbízatások stb. élén

álltak s melyek nélkül a központi és fiókválasztmányi intézkedések nem lettek volna végrehajthatók. Hosszúra menne az idevonatkozó névsor felsorolása: de épen az a társadalmi munka jelentősége, hogy az eszme vagy ügy egy egész hadseregben él, mely az öntudatban és abban találja fizetését, hogy közreműködésével a nemzeti ügynek és a hazának tesz szolgálatot. „A szívben élő összes lángok közül — mondá pedig évezredek előtt az egyik hellén bölcsész — a *legerősebb* a hazaszeretetét.”

IV. A kiható működés.

1. Az akció jellemzése.

A kiható működést, a szervező és gyűjtő munkán kívül, az egyesület pozitív alkotásai tűntetik föl, melyekre nézve az Alapszabályok 3. §-a a következőleg nyilatkozott:

Az egyesület eszközei: A) *Közművelődésiek*: Egyházak segélyezése, óvók, nép- és polgári iskolák segélyezése, esetleg létesítése, népkönyvtárak és olvasóköri alkotása; hazafias iratok terjesztése; megfelelő irányban működő hazafias erőknek az egyesületbe vonása, vagy legalább is a kölcsönös támogatás kapcsolatába hozatala. B) *Közvagyonosodásiak*: Központi és vidéki pénzintézetek és közgazdasági (iparfejlesztő, fogyasztó s ilyenmű) egyesületek alakítása és gyámolítása.

Amint látszik, a cél kettőssége mellett az egyesület mind a közművelődési, mind pedig a közgazdasági irányban inkább a *segítő* és *gyámolító*, semmint önállóan eljáró irányra vállalkozott s ha nemsokára a helyzet kényszere alatt, mert nem kér a szükség, hanem parancsol, eltért e hivatásától s mint pozitív alkotó is lépett fel munkája folyamán, ez csak azt bizonyítja, hogy messze túl ment elvállalt programján, a miért nem gáncs, hanem csak elismerés illetheti.

2. A negyedszázados anyagi erő.

Leszegezni pedig a működés képét, azt legcélszerűbben az egyesület negyedszázados *anyagi forgalmának* kimutatásával kísérhetjük meg, mert bár az anyag törvényénél fogva nem látszik abban az erkölcsi és szellemi munka, mégis egy oly szép eredményt tűntet fel, melyre méltán büszkén mutathatunk rá a hasonló jellegű társadalmi intézmények sorában s elmondhatjuk, hogy talán a M. Tud. Akadémia létrejötte óta nem volt a hazában az Emkéhez hasonló nemzeti társadalmi egyesület, mely tisztán társadalmi eszközökkel megfelelő alapvagyon teremtése mellett ily szép kiadási tételt is érjen el. A forgalmi kimutatás a következő:

BEVÉTEL.		KIADÁS.			
	K	f			
Külön kezelt alapítványok és hagyatékok	2611199	26	Algyógyi székely földm. iskola folyó kiadásai	1119798	78
Várandóságok és értéknövekedések	428852	52	Kulturális segélyekre	1761834	89
Tagsági és vegyes bevételek	1622222	38	Kiadványok	40982	21
Emke-iparcikkek jutalékaiból	123442	79	Fiókválasztmányok 25 ⁰ /o-ában	50828	70
Iparmozgalom után bevételek	907423	70	Kulturális kölcsönökre	530505	22
Kamatok	1641550	77	Katonai kincstári szállításokért	387651	46
Ingtalan haszonbérek	339367	26	Algyógyi vashidért átadott révjog tőkeértéke	293054	—
Kulturális kölcsönökre	530505	22	Közvetett ipari segélyekre	518706	45
Áll. isk. építéseért visszatérülendő	156279	64	Emke-iparcikkek után visszaengedett jutalék	43079	53
Népkönyvtárak szervezésére államszegély	47000	—	Emke-iparcikkek terjesztésére	3065	84
Átmeneti folyó segélyek	27053	07	Hagyatékoknál várandóságok és növekedések	428852	52
Értékpapír árfolyam-nyereség	36105	08	Vegyes intézkedésekre	81979	99
Központilag kezelt fiókválasztmányi vagyon	3626	97	Ingtalanok fenntartására	74620	65
Millenniumi kiállítás és kongresszus után	6399	10	Összes személyi kiadások	333259	71
Emke-útikalauz után	2518	—	Dologi kiadások	46938	19
Közvetett irodalmi segélyekből	179221	—	Emkének hagyományozott külön kezelt alapok	1079814	66
Közvetett gyűjtésekből	21554	50	Emke által létesített tőkealap	2137661	41
Közvetett vegyes segélyek	19345	58	Emke által létesített egyéb alapok	252303	—
Közvetett kulturális segélyek	493270	37	Az 1911. évre letétben rendelkezésre áll	12000	—
Az 1911. évre előirányzott bevételek	238438	18	Az 1911. évre előirányzott kiadások	238438	18
E munka megjelenéseig befolyt hagyatékok és alapítványok	43350	—	A jelen munka megjelenéseig tőkésített hagyatékok és alapítványok	43350	—
	9478725	39		9478725	39

Kitűnik ebből, hogy az Emke 1911. jún. 30-ig 9,478.725 K 39 f bevétel és ugyanannyi kiadás mellett megteremtett egy 3,627.029 K 02 f tőkevagyonot és 5,851.696 K 37 f-t fordított kulturális

és közgazdasági akcióra. Tekintettel pedig, hogy Erdély aránylag a legvagyonalanabb országrész s hogy ezekre menő egyesület és közelebbről 40 testvéregyesület közt kell a hazafias áldozatkészségnek az országban és pedig rendszeren ugyanazon közönség részéről megoszlania, azt hisszük, oly eredmény ez, mely magában véve sem kicsinyelhető semmiképen, nem tekintve azt a nagy munkaértéket, mely mind é segélyek takarékos felhasználásánál, mind pedig ezenkívül is az Emke körül csoportosuló társadalom által mozgósítva volt s mindazt az egyéni áldozást, mely az Emke nagy hálózata útján érvényesült s melynek pénzértékét felszámítani nem is lehet.

3. Az Emke működésének tervszerűsége.

Tudni kell pedig, hogy az egyesület mindjárt megindulása után, a már említett *Rovatos-ívek*-ből készített *Törzskönyv* s a fő- és alispánok, polgármesterek és kir. tanfelügyelők, járási főszolgabírák, erdélyi orsz. képviselők, publicisták, földbirtokosok és a fiókválasztmányok kikérdezésével alkotott *Munkaprogramm* alapján rendszeres és következetes *Segélyző-elveket*, *Kultur-vonalakat*, *Működési sorrendet* és *térképet* állapított meg és pedig mind közművelődési, mind pedig közgazdasági irányban, kimondva, hogy nem a rövid életű segélyekre, hanem állammal, egyházzal, községekkel és más társadalmi szervületekkel, valamint egyesekkel karöltve, *állandó jellegű alkotásokra törekszik*, melyekre bizonyos évek sorozatáig leköti anyagi erejét, remélve, hogy feloldatva és a társadalomtól újabb segélyekben részesülve, lépésről-lépésre, a Székelyföldtől az Alföld felé akként folytathatja működését, hogy a mit az Únió közjogilag megkezdett, kulturailag és közgazdaságilag is végbemenjen, *az erdélyi résznek az anyaállam kebelére vezetése*. Éppen a működés tervszerűsége birta rá az Emkét bizonyos *néprajzi és fajtörténelmi* művek megírására elősegítésére, melyekről a *Kiadványok ügye* címénél emlékezünk. Hogyan felelt meg pedig az egyesület e programjának, azt az alapszabályi meghatározások és a következő adatok igazolják.

A) Közművelődési rész.

1. Algyógyi székely földműves iskola.

Az egyesület legnagyobb alkotása kétségtelenül az *algyógyi székely földműves iskola*, mely Kun Kocsárd gróf nagy alapítványából és a kir. földművelésügyi miniszterrel 40 évre kötött Szerződés alapján, az algyógyi alapítványi birtok összes jövedelmének ez időre átengedéséből létesülve, az Emke 238.438 K 18 f legutóbbi költségvetésének is egymaga évi 63.716 K-ját emészti föl. Negyedszázad alatt e kiadás az intézetre 1,119.798 K 78 f volt, melyből ha le is ütjük a befektetésekre fordított részt, akkor is a birtok jövedelme e kiadást nagyrészt fedezi. Mi volt pedig az ok, hogy az Emke e szerződésbe belement, azt megvilágítja az a körülmény, hogy míg a szászok, a szász Nemzeti-Egyetem pénzéből a szász Erdélyi Gazdasági-Egyesülettől létesítve, már a 60-as évektől 3 földműves iskolával és 71-től Szeben város áldozatából 1 tangazdasággal rendelkeztek, mely utóbbiban ma a város és vármegye támogatásával az oláhok tartanak fenn alsóbbfokú földműves iskolát: addig a magyarság az Emke alakulásakor e téren, kivéve a felsőbb jellegű kolozsmonostori áll. Gazdasági-tanintézetet (ma Akadémia), teljesen parlagon hevert s különösen a kivándorló székelységnek éppen nem volt egy földműves iskolája, mely okszerűbb gazdálkodásra tanítsa a népet s mely által az erdélyi magyar földbirtokos osztályt is szakképzett, olcsóbb munkavezetőkkel, gazdákkal, ispánokkal stb. lehessen ellátni, ami a régi, udvari-inasból lett tisztartó rendszerrel szemben nagyfontosságú dolog. Azonkívül is a székely-kitelepítésre az ilyen út és mód a legbiztosabb irány, a mint ez évszázadok óta az erdélyi kollégiumok által eszközöltetett, ott végzett székely tanulókkal árasztva el az erdélyi részt s megvetve eként egy-egy művelt, sokszor dzsentricsaiad alapját. Számbavéve pedig, hogy a fenti kiadás egy része befektetés: ekként az eredetileg 420.112 K-ra, sőt még alaposabban félannyira becsült hagyaték értéke jelenleg 953.381 K 03 f, és ha a forgalmi értéket tekintjük, *másfél millió*. A birtok ingatlan területe 756'19 h. erdő, 406'16 h. legelő, 349'10 h. szántó, 67 h. gyümölcsös, 55 h. rét, 34 h. kert és iskola, 6 h. szőlő, 2 h. fűzes és 33'45 h. beltelek és terméketlen, együtt 1708'90 kat. hold, melyen ma a fejedelmi korszak előtti, keleti szárnyában stilszerűen megújított kastélylyal együtt 120 lak- és gazdasági

épület emelkedik, egy 293.054 K-ba került vashíddal együtt, mely a birtok mellett, az egyesület révjogának 50 évre átengedésével, a Maroson át emeltetve, ez idő után szintén az Emkéé leend.¹ Ebből is eltelt már 14 esztendő úgy, miként a kir. földművelésügyi miniszterrel kötött Szerződésből is még csak 19 év van hátra s akkor a birtokon tett minden épület és felszerelés szintén az Emkére száll. Ennek értéke pedig jelenleg 274.471 K 47 f, az állatok, termények, anyagok és szerek nélkül, mely külön 384.482 K 70 f.

Az intézetben, mely a két évi tanfolyamos, voltaképpi székely földműves iskolán kívül a lefolyt hús év alatt néptanítói, gazdasági és kiskisgazdai téli tanfolyamokat is egyesített magában s jelenleg a kolozsvári orsz. gyermekmenhelytől évi 40 árvara árvaházzal is rendelkezik, munkált eddig 59 tanerő s tanult a lefolyt idő alatt 568 földműves-iskolai növendék, 321 néptanító, 128 kiskisgazda, a 311 vándorelőadáson kívül, melyeket a tanszemélyzet eddig 50 községben rendezett. Az árvaházba eredetileg az 1900. évtől Sepsiszentgyörgyről, a Háromszékvármegyei fiú árva- és szeretet-házból jött át a tizenkétéves kortól 20 növendék, jelenleg az 1907. évtől a kolozsvári menhelytől 40, kik legcélszerűbben gazdasági cselédeknek, kertészeknek neveltetnek s ha arra valók, földművesiskolai növendékek lesznek, minek végzése után, a többi földművesiskolai növendék példájára, egyes birtokosoknál nyerhetnek elhelyezést. A földművesiskolai növendékeket, kiknek száma a két évben először 40 volt, de 1900-tól 60-ra emeltetett, az Emke veszi fel s „az iskola és az átadott birtok kezelése fölött” egy állandó *Ellenőrző-bizottság* őrökdi, melynek négy tagja az Emkéé, egyet a bizottságba a kir. földművelésügyi miniszter nevez ki. Az intézet 38 vizsgáján résztvevő eddig 21 ily bizottsági tag, kik közül a főtítkárt kezdetben mint előadó, utóbb mint elnök mindenik esetben, Lészai Ferenc ref. egyházkerületi főgondnok, földbirtokos 20-szor, Polcz Rezső, Kolozsvár sz. kir. város t. főügyésze 15-ször. Az intézetben Kun Kocsárd gróf Ereklémúzeum is van és a nagy alapító sírját a növendékek minden év máj. 5-én, Kocsárd napján ünnepiesen megkoszorúzzák. A másik cél, amit az Emke e gazdasági szakoktatási telep létrehozatalával elért, hogy Hunyadvármegye legszebb völgyét, az áldott kenyérmezei völgyet összekapcsolta, így az iskola és a vashid által a zalatnai erdélyi-belhegyekkel, s az ország egyik legexponáltabb, bízvást legelnemzetlenegettebb megyéjét ezzel is feljebb emelte, helyreállítva helyben az 1784-ben (Hóra lázadás) és az 1848—49-ben lemészárolt magyarság életét oly ponton, mely egykor város s 40 virágzó faluval a Hunyadiak birtoka volt. A hely gazdasági és magyarsági jelentőségét akarta emelni az Emke az által is, hogy az intézet csigmói erdejéből a magyar állami vasművek nagyszerű *Tüdőbeteg-szanatóriuma* számára, úgyszólván ingyen, 40 hold alapterületet adott.

2. Egyházi segélyek.

Még mielőtt az állami és más papi-fizetésekiegészítés intézkedése — az 1897 : XVI—XVII. t.-c. stb. által — megérkezett volna, közel másfél évtizeddel előbb az Emkéé volt a feladat ezen a téren is, hogy a legveszélyeztetettebb pontokon a magyar papi állomások segítését felekezeti különbség nélkül felkarolja. Ekként támogatott évjáradékkal az Emke s szerződés szerint részben támogat maig is a legkitettebb pontokon 118 leányegyházra kiterjedő 30 önálló r. kath., ev. ref. és unitárius lelkeszetet és körlelkészetet; kormánynál, illetékes egyházi főhatóságnál stb. erkölcsileg felkarolt még 13 s kisebb templomépítő segéllyel látott el 12 egyházközséget, a mi 165 község magyarsági érdekével való foglalkozás. A 173.436 K 96 f közvetlen felekezeti, egyházi és iskolai segélyezés mellett az egyesület történetében sok port vert fel az alakulás idejében Szász Domokos ref. püspöknek amaz ajánlata, mely szerint az erdélyi rész legveszélyeztetettebb pontjain kész a rendelkezésre álló egyházi tőkékből egyházakra és iskolákra 100.000 frtokat is kiadni, ha az egyesület a befektetett tőkék 32 év alatti amortizációját magára vállalja, vagyis mintegy a tőkét kölcsön veszi s e mellett 32 évig magára vállal megfelelő mennyiségű papi és tanítói fizetésekiegészítést. Azonban a felszólított többi erdélyi magyar egyházi főhatóság e módozatra nem vállalkozva, így összesen csak 14 helyre eszközölt 9.800 K befektetés után vállalt el az Emke 32 évre évi 490 s e mellett 4 körlelkészetért évi 900 és 6 tanítóért vagy iskoláért évi 600, összesen évi 1990 K-t,

¹ A fenti 953.381 K 03 f becsértékben a hidból csak parterődítés nélküli 140.000 K foglaltatik.

míg a javasolt többi helyekre úgy, mint a nem szerződött egyházi főhatóságok helyeire is — a mindenkori megújíthatás föltétele mellett — csak 5—10 évig terjedőleg szavazta meg a segélyeket és így ad ma is, ahol kell, ilyeneket. Az öt szerződéses körlelkészet közül is időközben önállósítottván egy, ma még csak évi 700 K kamat és tőketörlesztés az, mit az egyesület lelkészetért járadékban fizet s fizetni fog még 9 esztendeig. A tanítói és illetve iskolai ref. szerződéses segélyek is akkor lejárnak. Megjegyzendő, hogy e szerződést nemcsak ref., hanem más vallásfelekezeti választmányi tagok is megszavazták, sőt voltak ref.-ok, kik azt ellenezték. A központ tárgyilagos és higgadt magatartása miatt az e kérdés körül felmerült vallásfelekezeti féltékenység pedig csakhamar elaludt.

E ponthoz tartozik annak felemlítése is, hogy az Emke egyéb nemű intézkedések mellett, a fejlődés során nemzeti szempontból behatólag foglalkozott az erdélyi gör. kath. és gör. kel. elkeresztelési esetekkel is, ezeket összegyűjtve, az illető egyházi főhatóságok és kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter tudomására juttatta s ez alapon befolyt a házassági jogról, a gyermekek válásáról, az állami anyakönyvekről és a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1894—95. évi megfelelő törvénycikkek létrehozatalára, melyek mind az *elkeresztelési esetekből* s ez ügy szabályozása szükségéből indultak ki. A magyar gör. kath. és gör. kel. püspökség kérdésével is, melyet most az Országos Közművelődési Tanács karolt fel, az Emke úttörőleg foglalkozott s különösen a róm. és gör. kath. unióból folyó nemzeti veszélyekre a legkiválóbb egyházjogtani tudósok és r. kath. egyházi férfiak véleménye alapján illetékes helyeken is figyelmeztetett. Legszebb sikert különben az Emke felekezeti téren a hunyadmegyei kisbarcsai és csernakeresztúri eloláhosodott magyarok őseik hitére és nyelvére visszatéréseivel ért el, hol a két elveszett község ugyan már is visszamagyarosodott, de más helyeken is a felállított és szervezett lelkészetek és különösen körlelkészek, felekezeti különbség nélkül, nagy szolgálatot tettek a hazafias érzület felébresztésében, az államnyelv tudása terjesztésében, amit magyar egyházi beszédek és énekek behozatalával, a hívek látogatásával stb.-vel értek el. Az egyházi segélyek felosztásánál az egyesület figyelembe vette, hogy a r. kath. egyházi főhatóság kevesebb helyre kért nagyobb, míg a többi főhatóság több helyre kisebb összegeket; tehát az arány az összlétszám számbavételével így is megtartatott. Miután templómépítés, mint tisztán felekezeti cél eredetileg nem volt az egyesület Alapszabályaiban: e végre is az Emke, minthogy a kérvényezések meg nem szűntek, utóbb egy, már eddig is 15.926 K 37 f-rel rendelkező külön *Templomépítési alap*-ot létesített, melynek célja, hogy a kamatokból felekezeti különbség nélkül e kiadások is segítsenek. Ez alap növelése gyűjtés, pénztézetek felszólítása, üzleti számlák % levonásai, irodalmi kiadványok stb. útján foly tovább.

3. Felsőbb-, közép- és szakiskolák.

Miként a hívatásból is kitetszik, nem tartozik ugyan az egyesület közvetlen Alapszabályszerű feladatához, azonban elől az *Algyógyi székely földműves iskolával*, ezen a téren is helyt állt az Emke, midőn egyetemi, középiskolai, tanító- és tanítónőképző intézeti, polgári és kereskedelmi iskolákhoz is kivételesen 16.271 K 60 f ösztöndíjat adott s megokolt előterjesztésekkel 7 esetben folyamodott alkalmas pontokon gimnáziumok, reál- és polgári iskolák létesítése végett, a mi nem egy esetben sikerült is. Tekintettel pedig Erdély iparos országrésszé fejlesztése nagyfontosságú kérdésére, különösen az *iparoktatási* segélyek felkarolását tűzte maga elé a továbbiakban az egyesület. Az Emke megindulásával egyidejűleg keletkezve az 1884: XVII. t.-c., az Ipartörvény, ennek keretében a vál. kezdettől figyelemmel kíséri Erdélyben az *ipariskolák* létrejöttét, helyszíniileg összeírta azok szükségét s a kir. közoktatás- és kereskedelemügyi minisztereknél és az illető városoknál, politikai községeknél szorgalmazza azok minél nagyobb számban felállítását. Ügyel, hogy a magyar nyelv lehetőleg mindenütt érvényesüljön. A maga részéről is összesen 52 ipari és kereskedelmi szakiskolánál ad 70.656 K 70 f ösztöndíjat, kir. kormányánál, gyárvállalatoknál és mestereknél rendes segélyének kilátásba helyezésével mozdítva elő szakiskolák keletkezését s elősegítvén, hogy a tehetségesebb növendékek az Orsz. m. kir. iparművészeti, majd a M. kir. szobrászati mesteriskolában, Orsz. mintarajtanodában folytassák tanulmányaikat. Az ekként kiképzett növendékek közül egy Istók János, ifj. Székely Károly és más szobrászok hirdetik az Emke áldozatkészségét és gondoskodását. Különösen a székely *iparos-tanoncok* elhelyezése, székely kő-, fa- és agyagipar, házi és minden fajta kisipar, szövéstet és általában a magyar női kézimunkatanítás

az, a mire a vál. főfigyelmét fordítja, nem feledkezve meg a székely és magyar *munkások* gyári elhelyezéséről sem. Népkönyvtárainkat, iskolai jutalomkönyveinket gazdag *ipari olvasmányokkal* látjuk el s felkaroljuk az *iparos- és iparos legény-egyesületeket*. Az ipari szakoktatás és a kiképzett növendékeknek a gyakorlati letelepedés előmozdítására szolgálnak különösen: a Kovács Sándor nagyenyedi mérnök jelenleg 138.195 K 45 f alapítványa, mely 200.000 K-ra növelendő és az Emke-iparcikkek jutalékából eddig befolyt 80.363 K 26 f alap. Azonkívül is az Emke rendes évi költségvetéséből juttatja, a mi szükségesnek mutatkozik.

4. Elemi népiskolák.

A szakoktatás és alsóbbfokú képzés mellett e ponton van eddig az Emke működésének dereka. Rendszeres tervvel — amint már előadtuk — vettük számba, mindjárt kezdetben, községenként az erdélyi rész iskoláztatási és más nemzeti viszonyait s ekként osztottuk be, hogy idő- és sorrend szerint mely helyeken kell az iskoláztatásnak és ezzel a pusztuló magyarság helyreállításának összefüggően haladnia. E célból bizonyos alapelveket állítottunk fel, mely szerint egyelőre az erősebb magyarságú, de azért vegyes lakójú, küzdő községeket segítettük s így mentünk aztán a kisebb magyarságú helyekre is. Több magyar felekezet helyben való létele mellett, mindig az erősebbet tettük még erősebbé, hogy *nemzeti* szempontból annál hamarabb eléressék a cél. Végcélul az állami vagy községi magyar iskola létrehozatala tűzetett ki, hogy így minden felekezet, a nem magyarok is, odaküldhessék gyermekeiket s ne szolgáljon veres posztóul az esetleges önálló Emke-iskola. Csak ahol nem lehetett másképp, nyúltunk ez eszközhöz is. Annál nagyobb szükség volt pedig mind e megállapodásokra, mert az Emke megalakulásakor Erdély 2597 községében még alig volt 111, vagyis 4,5% állami iskola s ez sem rendszeres terv szerint, hanem ötletszerűleg — politikai befolyás, vagy más magánérdek szerint — felállítva, aminthogy pl. a Székelyföld négy vármegyéjéből Csíkban nem volt egyetlenegy, Udvarhelymegyében csak 1 és a romániai határon fekvő, nyitott Háromszék-megyében is csak 2 áll. iskola. Nem ismeri az áll. iskolát Fogarasmegye sem, de Szeben- és Szilágymegyék is csak 2—2-vel ékeskednek, míg teljesen magukra hagyatva állanak Kolozsvár, Marosvásárhely, Csíkszereda, Dés, Déva, Gyulafehérvár, Hátszeg, Kézdivásárhely, Nagyenyed, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Szilágysomlyó és Zilah városok, tehát a központok is. Áll. óvó alig 7. A magyar felekezeti iskolák ekkori állapotára pedig élénk világot vet Szász Domokos ref. püspöknek 86. dec. 12-én az Emkéhez intézett beadványa, melyből kitűnik, hogy az erdélyrészi legnagyobb magyar egyháznál is a községek százainál „kunyóban és nyomorban” tengett az iskolaügy. Hiszen Eötvös József báró közökt. miniszter 1870. évi első közoktatásügyi jelentése szerint is *egész* Magyarországon a 2,284.741 tankötelesből csak 45% járt olyan a milyen iskolába s a szükséges tanerők fizetésére kellett 16,400.000 K helyett csak 7,520.224 K folyt be s ebben is csak 600.000 K-t adott az 5%-os iskolai pótdó, vagyis a szükséglet 3,6%-át! És e számokban benne volt a nem-magyar iskoláztatás is, mely különösen Erdélyben éreztette pusztító, elnemzetlenítő és elidegenítő hatását! Így indult neki az Emke, kimondva, hogy megfelelő nemzeti alapul a tőkekamat jövedelmén kívül minden más bevételét, még a rendes és pártoló tagdíjakat is tőkésíti s ekként állandó évjáradékot biztosítva, a fentebb előadott módon, széleskörű fiókhálózatával megindítja a szervezést. Ekként történik, hogy a jelzett tényezőkkel, ú. m. az állammal, egyházakkal, községekkel és egyes birtokosokkal, vállalatokkal kezdet fogva és 1,179.040 K 30 f áldozattal negyedszázad alatt 163 legveszélyeztetettebb ponton szervez és támogat iskolát, melyből 77-et az államnak ad át, vagy mint államit karol fel s állandó szervezéssel és utánjárással eléri azt, hogy *a kulturvonalakba az alakulásnál felvett 152 község mindenikében van ma már állami, községi, felekezeti vagy Emke-iskola*. Ezekből 86 olyan, mely a fenti 163 számban nem foglaltatik s csak 19 község, van még olyan, melyet a láncszerűségnél fogva előjegyeztünk ugyan, de 2—3 magyar tankötelesük a szomszéd magyar iskolába jár, vagy köztük is van olyan, mely éppen most van államosítás alatt. A vonalon és a fenti 249 számon kívül is 19 további oly áll. iskola van, melyet az Emke kezdeményezett és így összesen 268 legkitettebb és legfontosabb pontról történt csak az Emke útján is gondoskodás, mely iskolákban eddig 74.576, jobbra magyar gyermek nyert oktatást, de megnyitottuk az iskola padjait más, nem magyarajkú gyermekek számára is. Így kellett örködni, míg az állam segítő keze egy-egy pontra megérkezett s a 77 áll. iskolából is 233.279 K 64 f segéllyel egészében

egyenesen mi építettünk fel s adtunk át 19 épületet. Az Emke által kizárólag önállóan fenntartott iskolák száma ma még 7, vagyis az egyesület, *mint az édes anya, beleolvadt gyermekeibe s nem a hivalgást nézte, hanem azt, hogy szervező munkájával és anyagi segítségével mindenütt legyen magyar iskola.* Ezenkívül is 6179 K 87 f-t adtunk különböző más iskolákba szegény iskolás gyermekek segítésére; 159 buzgó és érdemes *néptanító jutalmazására* ugyanannyi községben s egyéb, a néptanítók érdemét elismerő alapítványokra kifizettünk 26.912 K 42 f-t. Kezdetől állandó gondoskodásunk tárgyát képezte a felnőttek magyar nyelvi s olvasni-írni tudó oktatása, mely célból már 1888. márciusában *Felhívás*-sal kerestük meg Erdély összes birtokosait és munkaadóit, hogy alkalmazottaikkal beszéljenek magyarul; 1020 K-val segítettük 1899—1903. a kolozsvári tud. egyetem *University extension* mozgalmát s 1908/9. telén az Orsz. közművelődési tanács támogatásával az erdélyirész 102 községében 4799 *felnőtt analfabéta tanuló*nak rendeztünk tanfolyamot, melynek eredménye, hogy 11.067 K 89 f kiadással szemben 2171-en kaptak a 6 elemi osztálynak megfelelő bizonyítványt. Az 1909/10. év telén e munkában a tanácsot 589 felnőtt erdélyi egyén levizsgáztatásában és 543 K 36 f dologi kiadás kiutalásával támogattuk. Állandóan felszínen tartottuk a növendékcsereit, melynek célja, hogy a különböző anyanyelvű gyermekek egymás szülőinél nyelvet tanuljanak s iskolai pénz- és könyvjutalmakkal buzdítottuk mindenfelé a gyermekeket, ügyelve, hogy a könyvekből okulhassanak a felnőttek is. Természetesen könnyű ma arról beszélni, hogy az iskolaügy állami feladat: de nem kell feledni a múltat és hogyan jutottunk e meggyőződéshez, melynél számbaveendő, hogy az állam legtöbb helyt ma sem épít, hanem *a községtől, vagy felekezettől várja az iskolaépületet*, mely előbbieket aztán szegénységökben ismét az Emkéhez folyamodnak. Az ingatlan nyújtása pedig a nagyobb áldozat. Mert egy tanító csak 1000 K-ával, de egy iskola építése egyszerre *legkevesebb* 12—15.000 K-val terheli az államköltségvetést. Erre pedig kellő fedezet ma sincs.

5. Kisdedóvók és gyermekmenedékhelyek.

Az iskolák után a *kisdedóvók* és *gyermekmenedékhelyek* voltak azok, melyekre az egyesület sokfelé igénybe vett anyagi ereje és a helyzet parancsolta sokféle feladata mellett kiváló gondot fordítottunk és pedig két tekintetet tartva szem előtt, ú. m., hogy a honpolgár az első beszélni tudástól fel az iskola végzéséig s azontúl is, megfelelő lelkészet és segítő társadalmi egyesületek útján, körül legyen véve a magyar állameszmét és az államnyelvet hirdető intézményekkel s hogy a kezdetleges falusi viszonyok közt, hol a gyenge ruházat, rossz élelem és gondozatlan havas, sáros utak szabják a feltételeket, a nyári gyermekmenedékhely jóformán fontosabb, mint a kisdedóvó, mely a szülők életviszonyai miatt is főleg a városokra való. Útat kellett törni itt is *A kisdedóvós*-ról szóló 1891: XV t.-c. megérkezte előtt, melynek létrejövetelére szintén tapasztalatainkból folyó *Emlékirat*-tal folytunk be s melynek szükségét mi sem bizonyította inkább, minthogy az Emke megalakulása előtt — mint már említettük — összesen 3 erdélyi vármegyében alig volt 7 áll. kisdedóvó; magyar magán óvó még kevesebb. Ma az erdélyirész 16 vármegyéjében 139 az állami, községi, felekezeti és egyesületi óvók és menedékhelyek száma, melyekből az Emke mintegy 393.013 K anyagi segélyével és szervező munkájával jött létre 25 kisdedóvó, 33 menedékhely és gyermekkert s kezdeményével, kérelmezésével és az illető vidéki fiókválasztmányai előkészítésével létesült 19 óvó, ami együtt 77, vagyis a fenti 139 számnak 55·4⁰/₀-a, több mint fele, feljárván mindez intézetekbe negyedszázad alatt mintegy 24.858 kisded. Ezenkívül az egyesület segélyezett még 7 óvót és 6 menedékhelyet s egyháznál, államnál stb. 9 helyért kérelmezett, ami együtt 99. Az óvók közül ma 17 állami, melyekből azelőtt 11 mint Emke-óvó működött, az egyesület önállóan tartva fenn elébb 22-öt, ma 5-öt.

6. Emberbaráti ügyek.

De bár közvetlen céljain kívül estek, az *emberbaráti* ügyekről sem feledkezett meg az egyesület, amennyiben azok többé-kevésbé a magyarság erősítésével állottak összefüggésben, vagy azokat a közérdek követelte. Így ad az Emke a Kovács Sára nevéről hívott *Nagyenyedi-árvaház* megalapítására 1892—5-ig, kamatokkal együtt 11.500 K-t, mely összeg az érdekelt város által azóta takarékpénztárilag kezeltetvén, maig meghaladja a 25.000 K-t. Az algyógyi székely földműves iskolával kapcsolatban az egyesület 1900-tól székely árvaházat alapít olyképp, hogy a *Háromszék-megyei* (sepsiszentgyörgyi) *fiúárva- és szeretetháztól* vesz át 20 tizenkét éves árvát, akiket gazdasági

és ipari pályán képez tovább; majd ez eljárás megszüntetésével, a kir. bel.- és földművelésügyi min.-kel egyetértve, 1907-től a *Kolozsvári áll. gyermekmenhelytől* veszünk át fokozatosan hasonlóképpen évi 40 székely és csángó árvát, kik szintén gazdasági, vagy ipari pályára neveltetnek. A sepsiszentgyörgyi árvaház *házi ipari szakoktatását* külön 3400 K-val, árváinak Algyógyra vitelét 1948 K-val segítettük, sőt elmondható, hogy maga az egész *Háromszékmegyei fiúárva- és szeretetház* az Emke által és 86. kért jún. 16-án megszavazott 1⁰/₀-os megyei pótdoból jött létre, a Háromszékmegyei takpénytár 20.000 K alapítványán kívül, melyek közül előbbi a megye, az Emke megkeresésére ugyan, de a mondott célra állapította meg. Így is hasonló címleteken kiadtunk 37.248 K 60 f-t. *Pusztai Béla* jeles színművész 1895-ben Kolozsvárt történt elhúnyta alkalmából árváinak az egyesület alakította bizottság 6838 K-t gyűjt s hathatós részt veszünk az *E. Kovács Gyula* nagy tragikusunk síremléke és leányai javára 1899-ben eszközölt gyűjtésben is, mely összesen mintegy 12.000 K-ig vezet. A kolozsvári 48/49-es agghonvédeket különböző gyűjtésekkel, rendezésekkel és közvetlen áldozattal is 1896-tól 5906 K 96 f-rel támogatjuk és sorsukról az államkormányhoz és Kolozsvár sz. kir. városához való folyamodás útján másképp is gondoskodunk a mellett, hogy javukra néhai *Veress Ferenc* volt honvéd tűzmester emlékére az Emkénél egy 1170 K-s alapítvány is kezeltetik. 1886-ban egyesülve Kolozsvár jótékony nőegyesületeivel, a *tiszai árvizkárosultaknak* 1600 K-t, 1887-ben a *toroczkói és kovásznai* tűzkárosultaknak 2226 K 66 f-t s más hasonló célokra is megfelelő összegeket gyűjtünk és áldozunk úgy, hogy az ily elemi csapásokkal szemben hozott áldozat kitesz 29,948 K 76 f-t.

7. Népkönyvtárak.

Az ú. n., már érintettük *népnevelési segédintézmények* közül első helyen említendők az *Emke-népkönyvtárak*, melyeket eddig 203 községben 78.264 K értékben létesítünk, 5473 K 88 f vagyonnal birván e népkönyvtárak ezenkívül is s kiolvastatván eddig 269.330 kötet mű, mely intézkedéseinkhez csatlakoznak *Ifjúsági-egyesületeink*, miknek úgy, mint az Emke népolvasóköri és népkönyvtárak *első* megkezdésénél történt,¹ az országban mi dolgoztatjuk ki első Alapszabályait s különösen az erdélyi rész minden m. kir. honvéd állomásán létesített m. kir. *honvéd,- továbbá csász. és kir. katonai kórházi* könyvtáraink, melyek száma 18-ban, 12.794 K 95 f értékben, díszes szekrényvel ellátva, méltán hívta fel a kir. honvédelmi miniszter ismételt köszönetét. E honvéd-könyvtáraknak már 400 K saját vagyonuk is van s utóbbi célra fordítottuk a közelebbi években a kir. vallás- és közoktatásügyi minisztertől a *Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsa* útján kapott összes népkönyvtári államsegélyt. De ezenkívül is felszámíthatatlan értékű ajándék- és más könyvet osztottunk ki a nép és az iskolák közt, midőn csak *Szabó Ferenc* németeleméri r. kath. plebános az általa kiadott történelmi művekből ily célra 43 ládában 50.000 K-t érő 25.000 kötetet ajándékozott egyesületünknek; 2786 K 15 f-t adunk a népkönyvtárak egyéb céljaira s számos könyvtárt eszközünk ki a *Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsától* és a kir. földművelésügyi min. *gazdakönyvtáraiból* is. Az Emke kidolgozta népkönyvtári (valamint népdalasköri) Alapszabályok egyszersmindenkorra a kir. belügy. min.-nek bemutatván, egyenként további hatósági megerősítésre nem szorúlnak. Az egyesület kimondott elve különben akciójában a válogatott jó és új (nem használt) könyvek fogyasztása.

8. Népdalaskörök.

Előljárunk szintén a *népdalaskörök* szervezésében is, amit az tett szükségessé, mert a magyar nyelv és hazafias érzés ápolására nincs ennél hathatósabb eszköz oly országgrészben, hol nem-magyar ajkú népdalaskörök is fölös számmal alakultak; az Emke tehát a helyzetet tétlenül nem nézheté. Így hoztunk létre, szintén az Emke által megállapított Alapszabályokkal, eddig 154 községben ugyanannyi Emke-dalaskört, melyek közül működésben van még ma is 99, szünetel 50, szervezés alatt 5. A működő dalaskörök 4647 dalos és pártoló taggal, 22.714 K 52 f értékű felszereléssel és 5463 K 95 f készpénzvagyonnal betanultak eddig 2797 darabot s egyéb jótékony célra is összeénekeltek 5410 K-t. A központ a *Deák Gerő* szerkesztette 2—3 szólamú, 4 szólamú férfi-karú, valamint külön vegyeskarú három kötet *Emke-dalaskönyv*-ön, hangjegypapírokon kívül eddig 11.490 K 44 f-be

¹ L. Gulyás Pál dr.: *A népkönyvtárak szervezése stb.* Budapest, 1909. 11. lap. Továbbá: *A házi népkönyvtárak kialakulása és mai helyzete.* Múz. és könyvtári Értesítő, Budapest, 1911. júl. 1. 66 lap.

került lobogókkal is ajándékozta meg ez úgy erkölcsi, mint nemzeti szempontból fontos kulturális szerveket s a karvezetők jutalmazására, valamint e daloskörök közvetlen pénzbeli segítésére is kiadott eddig 9057 K 38 f-t. Az Emke-daloskönyvek kiadása a Lampel Róbert céggel kötött szerződés szerint, eddig 19.000 példányban történt s az Emke ingyen ajándékain kívül önkezelési vagy más testületeknek 1'60—2'70 K bolti árban árusíttatnak. E népdaloskörök a király születési- és Erzsébet-gyásznapi, Szent István-napi, Márczius 15-iki és okt. 6-iki stb. ünnepek rendes szereplői, résztvesznek az istentiszteletek emelésén s nem egy közülök már orsz. versenyen is próbálkozott. Velük kapcsolatban támogatjuk a népzenekarokat.

9. Kiadványok ügye.

Az Alapszabályok 3. §-a magában foglalva a hazafias iratok terjesztése feladatát is, e kötelességnek megfelelőleg eddig, az Emke 33.289 K 20 f ráfordításával 77 mű megírását és kiadását mozdította elő. Ezek közt van: Balogh Pálnak *A népfajok Magyarországon* c. alapvető, nagy forrásműve (Budapest, 1902. 1133 l.), melyet a közvetlen anyagi segítyen és erkölcsi támogatáson kívül egyesületünk ajánlott a m. kir. vallás- és közoktatásügyi min. hathatós felkarolásába, ami az államköltségvetésbe felvett 40.000 K-ával meg is történt; továbbá Jancsó Benedeknek *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* c. szintén alapvető forrásmunkája, melynek eddig megjelent két kötetét 4800 K-ával s illetékes helyen tett erkölcsi támogatással segítettük, oly könyv megjelenését mozdítva elő ezáltal, mely tárgyilagossága és igazságossága által méltán felhívta az ellentétes román körök figyelmét és elismerését is. A nemzet külföldi megvédésére szánt, több európai nyelvű füzetes mű megírásán, felkarolásán és elterjesztésén kívül 3136 K 06 f költséggel adjuk ki 2000 példányban 340 lapon 1891-ben Erdély első idegenforgalmi leírását, az *Erdélyi úti-kalauz* s 420 K-val mozdítottuk elő 1907-ben Varju Jánosnak *A magyar szellemi művelődés történelme* c. műve megjelenését is. A megrendelés előzetes kilátásba helyezésével 4341 K 26 f-rel támogattuk további 32 mű kiadhatását s a népkönyvtárak anyagába felvett műveken kívül erkölcsi támogatásban részesítettünk még 27 kiadványt.

10. A művészetért.

A művészetért való lelkesedésünk jele, amennyiben az belevág az egyesület Alapszabályaiba, hogy 38.544 K 82 f-rel mozdítottuk elő 28 székely ifjúnak az Orsz. m. kir. iparművészeti, a M. kir. szobrászati és a M. kir. mintarajz iskolákban való tanulhatását, illetve végzését, kiküldve kettőt a müncheni szobrászati iskolába, illetve a berlini magasabb Handwerkerschuléba is; kezdettől felkaroltuk a *vidéki magyar színészetet*, befolyva a színikerületek alakítása és anyagi támogatása ügyébe is; 1891. telén az Emkével végezte Ditrői Mór, a kolozsvári Nemzeti-színház igazgatója azt a merész, de fényes sikerű kezdeményt, mely szerint *Magyar-ciklus* címe alatt egy télen át kizárólag magyar színdarabokat és zenészműveket adatott elő; s egyesületünk rendezte 1895. a *Nemzeti Szalon* kolozsvári tárlatát, mely alkalommal, valamint az 1889. évi hasonló aradi kiállítás alkalmával is 3280 K árú képet vásárolva meg, azokat kisorsoltuk. Munkácsy Mihály honfoglalásához miután az Emke alapító oklevelek rajzának megfestésére is a nagy művészt kértük fel, amit eszközölt is, szorgalmasan gyűjtöttük az erdélyi vonatkozású arcok és ruházatok kellékeit; ugyanezt tettük Roskoviics Ignác festőművész *Unio* képére nézve is, mely művet az 50 éves fordulóra Kolozsvár sz. kir. város 40.000 K-án rendelt meg; s Fadrusz János halhatatlan alkotása, a kolozsvári *Mátyás király-szobor* költségeire az egyesület főtitkára és egyik jegyzője, Fekete Nagy Béla elnöktele, illetve titkársága alatt alakult gyűjtőbizottságban 30.000 frt jön össze, midőn azt mondták, hogy a közönség áldozókészsége már kimerült. Művészi szempontra nézünk még az Emke lobogója elkészítésében is, melyet 6000 K összkiadásban Dürer Albertnek az Orsz. képtárban levő egyetlen Magyarország-védőasszonya képéről színes tűhimzésben másolunk le s a lobogó mindkét felén, a stilszerű koronás magyar címer körül is, Mátyás király korabeli lapos aranyhimzést alkalmaztatunk. Munkácsy alapító oklevelét is rézmetszésben első mesterünkkel, Morelli Gusztávval készítetjük el 3675 K 54 f kiadással. Itt említjük meg, hogy 6000 K-ért kisorsolva az Emke jelképét, a *Napfelkeltét* ábrázoló Than Mór ajándékozta életnagyságú, gyönyörű színes olajfestményt, azt

nyertese, Török Áron felsőrákosi unitárius esperes az egyesületnek ajándékozta vissza s az így ma az Emke hivatalos helyiségének egyik fődíszje. Művészi szempontra nézünk a magyar népviselet fenntartása és a felnőttek történelmi faliképei felkarolásában, illetve terjesztésében is.

11. Hazafias emlékek.

E cím alatt azon szobrok, síremlékek, megkoszorúzások ügyeiről emlékezünk meg, melyekkel nemcsak a kegyelet érzelmeinek, hanem sokkal inkább a közszellem és a nép hazafias erkölcsi érzülete nevelésének teszünk eleget, midőn 13.132 K 06 f segéllyel és gyűjtéssel megvetjük egy kőrösi Csoma Sándor, zágoni Mikes Kelemen szobrok, *bétfalusi* és *héjjasfalvi honvédelemék* alapját; 8485 K-hoz juttatjuk a szászvárosi gróf Kun Kocsárd és Géza szobrokat; fiókjaink buzgalmával Brassóban Székely Mózes fejedelem feje nyugvóhelyének, Tordán Jósika Miklós báró szülő- és Petőfi Sándor szállóházán emléket állítunk; az egyesület egyes nagyjainak is 12.618 K 55 f-rel síremlékeket juttatunk, sőt egy állandó 20.000 K-s *Sírgondozó-alapot* is létesítünk, melynek célja oly hagyatéktevők sírjainak ápolása, kik család hiányában mindenöket az Emkére hagyták. Más kegyeleti és hazafias megemlékezések kiadásaiban is negyedszázad alatt 8476 K 14 f fordul elő és ide tartoznak amaz emlékalapítványok, melyeket az egyesület 50—50.000 K-ban, mint I. Ferencz József Ő Felsége népiskolai és Erzsébet királyné Ő Felsége kiseddóvó alapot létesít; folytat egy 20—20.000 K-s II. Rákóczi Ferenc és Zrinyi Ilona, Kossuth Lajos és Bethlen Gábor gróf népiskolai, majd egy 5000 K-s Csernátoni Gyula dr. és 1000—1000 K-s Gajzágó Manó és Haller Rezső alap létrehozatalával, mely címeiken együtt 167.000 K az összes ilyenmű alapítás. Együtt e fejezet alatt összesen 229.711 K 75 f.

12. Vegyes kulturális ügyek.

Ide számítjuk az oly ügyeket, minők a névmagyarosítás, mely tárgyban a különböző családi állapotnak megfelelő kérvényi mintákat és útasításokat dolgoztattunk ki s melyek alapján az Emke felajánlva az eljárási- és bélyegköltségeket is, eddig még egyszer sem fordult elő a kir. belügy min.-nél visszaútasítás. E téren egyedül Maros-Tordavm.-Marosvásárhely sz. kir. városi vál.-unk pénztárosa, az e jelentés készülése közben 1910. jan. 10-én elhunyt Nagy Sándor gyógyszerész 300 névmagyarosítást eszközölt. A *Központi névmagyarosító társaság* legutóbbi megszűntével még fontosabbá vállva az Emke idevonatkozó akciója, kérvényi mintáit megküldve a testvéregyesületeknek is. Honvédelmi, tehát a legmagasabb közművelődési szempont, amiben minden egyesül, vezeti az Emkét, midőn 1891-ben a katonai térképekre, a magyar kir. kormányon, delegáción és a cs. és kir. közös hadügyminiszteren át, a cs. és kir. osztrák-magyar földrajzi intézetnél a községi és helynevek *közigazgatási* kiigazíttatását kérelmezi, ami *A községi- és egyéb helynevekről* szóló 1898: IV. t.-c. létrehozatalára vezet; s Erdély vezérvárosa közművelődési jelentőségét mozdítjuk elő, midőn 1887. márc. 12-től helyszíni eljárással és minden forumon át *Kolozsmonostor* községének Kolozsvárral egyesítéseért folyamodunk, ami szinte 8 évi ágítáció után, 1895. jan. 1-én végbe is megy. A közoktatás színvonalát akarjuk emelni, midőn emlékirásszerű utasítással veszünk részt a *tanítók fizetésrendezésével* foglalkozó 1907. jan. 12-iki közokt. min.-i értekezleten; 3-as szavazatot kérünk a *néptanítóknak* az új orsz. képv. választói törvényjavaslatban, valamint a *magyarul irni és olvasni tudást* kötjük ki a választói jog általános feltételéül. Így veszünk részt a *vasárnapi munkaszünet* és a *korcsmázás szabályozása* mozgalmában és 1908-ban a közös hadseregbeli és m. kir. honvédelmi állományok számára, a szabad idő erkölcsös és józan felhasználása érdekében egyik lelkes pap tagunk által ú. n. *Katonaotthont* kezdeményezünk. Alig van különben a magyar közéletnek mozanata, mely vonatkozó közművelődési érdekekkel összefügg, hogy az Emke abban kérelmezőleg, eljárólág, vagy agítólág részt ne vegyen.

B) Közgazdasági rész.

Bár az egyesület negyedszázad előtt, amint az a Munkaprogrammból is kitűnik, csak másod-sorban és alárendelt mértékben tűzte maga elé a *közgazdasági* célt, mégis azt lehet mondani, hogy ez a feladat is szinte uralkodóvá vált a szükség szerint és pedig oly mértékben, amint idővel országosan a közművelődési vagy közgazdasági érdek lépett előtérbe vagy hullámzott, sokszor egyszerre követelve

meghallgattatását mind a kettő. Ennek megfelelőleg, az egyesület első agítációjá is voltaképpen közgazdasági irányban indul és pedig egyfelől az *erdélyi ipar* felkarolása, másfelől pedig az *erdélyi hitelügy* rendezése körül, melyekről el lehet mondani, hogy az erdélyirész gazdasági életének szinte sarkpontjai, előbbivel függvén össze az országész nemzetiségei szocializálása s a másodikkal a földbirtok kérdése is, melyek mindketten közgazdaságilag és nemzetileg szintén az Alföld és a székesfőváros felé kell hogy erőviszonylatba tereljék a délkeleti felföldet és lakóit úgy, amint politikailag ezt az Unio megkezdte.

a) Erdély iparáért.

1. Akció a romániai vámháború alkalmából.

Erdély iparáért tenni, nagy lökést adott az Emke megindulásával egyidejűleg, az 1886. jún. 1-én kitört *romániai vámháború*, mely piacvesztessé tette az évszázadok óta Romániának dolgozott szász és székely ipart s alkalmat adott az Emkének, hogy a nemzetiségek iránt testvéri jóindulatát úgy, mint a magyarság iránt fajszeretettel egyaránt kimutassa. Még a vámháború kitörése előtt az erdélyrészi ipari termelés számbavételével *Erdély iparáért* címen felhívást intéz az ország közönségéhez, kormányhoz, törvényhatóságokhoz, hivatalokhoz, közintézetekhez, mint egyesekhez, hogy szükségleteiket fedezzék erdélyi ipartermékekből s az egyesületi irodát felajánlja a *megrendelések közvetítésére*; azután a főtitkárral és Binder Lajos kir. iparfelügyelővel, az iparosok kívánságai feljegyzésére és azok szállításai szervezésére, beúttatja az erdélyi részt, minek alapján csakhamar 225.000 K értékű 9000 megrendelést közvetít az Emke s megkezd a még szélesebb körű terjesztést is.

2. Emke-iparkiállítások.

E végből a székely és szász iparnak az ország közönségével megismertetése végett, az 1886. aug. 29-iki kolozsvári Emke-közgyűlés alkalmából *Határszéli kiállítást*, az erdélyi ipar részéről „első bemutatatót” rendez; folytatja ezt 1887. máj. 14–21-én Budapesten az Orsz. Iparcsarnokban az *Erdélyi kiállítással* s majd az 1887. aug. 28-iki sepsiszentgyörgyi Emke-közgyűléskor a *Székely ipari és mezőgazdasági kiállítással*, melyek mind elsők voltak e nemben s melyek hasznosítása végett az elsőre és harmadikra lekértük Budapestről az *Irók és művészek társaságát* s ezzel a székesfővárosi sajtó-világot, a másodikat pedig úgy intéztük, hogy maguk a székesfővárosi kereskedők, tehát a legfőbb forgatók legyenek a kiállítás intézői, megismervén így az erdélyi ipart s ennek Budapest által Románia helyett belső piacot biztosítván. Az Orsz. Iparcsarnokban levő kir. Kereskedelmi-múzeumban azóta van állandó *Erdélyi szoba*, melynek első forgótökéjét is az Emke biztosítja. Számokban kifejezhetetlen a haszon, ami így az erdélyi iparra háramlott; de eléggé elmondják az akkori jelentések, hogy kivált az erdélyi szövőgyárosok ipartelepeiket jelentékeny befektetésekkel bővítették, a székely iparosok kezdtek visszatérni Romániából, a hová műhelyeikkel együtt kiköltöztek volt. De túl a Dunára is az Emke viszi a Pécsi általános *mű-, ipari- és termény kiállításra* az erdélyi rész iparát, sőt külföldre is, az 1888. *Brüsseli belga világkiállításra* mi közvetítjük az erdélyrészi ipartermékeket.

3. Ipari és kereskedelmi szaklap.

Az erdélyi ipar országos ismertetéséhez tartozik a főtitkár szerkesztésében 1887. jan. 15-től megindított „*Ifjú Erdély*” c. ipari és kereskedelmi szaklap, mely Kolozsvárt 1887. aug. 14–15. Kemény Gábor báró, volt kir. keresk. miniszter fővédnöksége alatt szintén az erdélyi és honi ipar program-pontjaival a *Kereskedők és kereskedő ifjak orsz. kongresszusának* is intéző orgánuma.

4. Katonai kincstári szállítások.

Még újabb lökést adott az Emke a lendületnek ama *katonai kincstári szállítások* elvállalása által, melyeket a népfelkelési felszereléseknek — lábbeli-, szíj- és posztó-szükségletek — 386.720 K értékben egy év alatti előállításával eszközölt, először szervezve ily katonai kincstári

szállításokra az erdélyi ipart s minden saját haszon kizárásával fel- és lefelé kockára tévén ez ügyért — akkor a vállalati összegnél még alig nagyobb — alapvagyonát. De a vállalat az iparosok javára, a felmerült akadályok dacára, másfél évi izgatott és emésztő munka után, kitűnően sikerült s az időben — a székely és magyar ipar természetes háláján kívül — a brassói, nagyszebeni, segesvári stb. szász iparosság és értelmiség is tényleg a legnagyobb tisztelettel és szeretettel övezte az Emkét.

5. Székely kereskedelmi és iparkamara.

Tovább fejleszteni a megkezdett alapot, az egyesület kezdettől lelkesen ágítál: Marosvásárhelyt *Székely kereskedelmi és iparkamara* felállítása érdekében, amit végre hosszas hírlapi szelöltetés és Baross Gábor kir. kereskedelemügyi miniszternél, az egyesület t. tagjánál való személyes eljárás után 1890. febr. 10-én siker is kísér s az ellentétes érdekű székely iparügy elválasztatik a brassói szász iparkamarától, ahová addig tartozott.

6. Székely közgazdasági emlékirat.

Hasonlóképpen a nevezett nagy emberhez 1891. febr. 27-én *Székely közgazdasági emlékirattal* fordul az egyesület, amelyben községről-községre való helyszíni szemle és az illetékes törvényhatóságok, vezető férfiak kikérdezése által, a kivándorlás megakasztása céljából, a *decentralizált gyári ipar* szüksége hangsúlyozásával, a *Székely-körvasúton* és *keleti vasúti politikán* kezdve, a *székely erdőségek* felosztása helyett a várható haszonélvezetek felosztása iránt való javaslat mellett, lefektetik a székelység közgazdasági állami felkarolásának egész tervezete, felkérve a minisztert, hogy az emlékiratból a tárcája körén kívül fekvő pontozatokat az illetékes többi szakminiszterekhez is pártolólag áttenni méltóztatassék.

7. Iparszakoktatás.

A miniszter elismerése szerint így kezdődik, vagy legalább is erősödik az a székely ipari akció, mely az állami és más műhelyekben *székely iparosképzés*, *munkásoknak* olcsó zónatarifás szállítása, székelyföldi *iparszakiskolák* felállítása stb. által igyekezik a pátriárkális életmódú, mezőgazda székelyből iparos elemet teremteni annál inkább, mert Románia már a vámháborút s illetve az Emke megalakulását megelőzőleg, díjfizetés mellett román tanuló ifjakkal árasztotta el hazánk magyar és szász iparosait s így készült ellenünk a megvívandó harcra, amire a hírlapokban kezdettől, még az Emke megalakulása előtt figyelmezteténk. Kapcsolatosan ekkor kezdjük meg, illetve folytatjuk *Szterényi József* erdélyi kir. iparfelügyelővel, az Emke volt jegyzőjével egyetértve, illetve egymást támogatólag, az *iparostanonc- és iparszakoktatásnak* azt a hálózatát, melyről összeírás és ösztöndíjak alakjában a vasminiszterrel összemunkálva gondoskodánk.

8. Az Emke-iparcikkek ügye.

Számos egyéb részlet és egyéb gondoskodás után, 1898. márc. 17-től kiindulól, új alakot nyer az Emke iparpártolási akciója ama kezdemény által, melyet a temesvári *Emke-gyűjtő* megteremtése, illetve felkarolása által megindítánk. E kezdeményre azon sikertelen fáradozásunk vitt reá, mely szerint az államnál, sőt az érdekelt iparos szakköröknél is hiában igyekeztünk büntetőjogi szankcióval bíró *honi ipari védjegyek* alkalmazását előmozdítani, mert ezt a viszonyosság és az ipari magánérdekek kielégítése elvénél fogva keresztülvinni nem tudtuk, enélkül pedig ok nélkül valónak bizonyult a fokról-fokra mindinkább fellelkesített hazai fogyasztó közönségnek a honiipar pártolásában megnyilvánuló buzgalma és akarata. E konkrét kezdeménnyel is, a szigorú ellenőrzést biztosító szerződés mellett, mely az utolsó ízig való honi eredetet kötötte ki, példát adtunk arra hogyan oldja meg a védjegy kérdését maga a társadalom.

9. Erdélyrészi iparpártoló szövetség létrehozatala.

Folytatva e munkát más iparcikkeken és hasonló eljárásra buzdítva más erkölcsi testületeket is: így nőtt az áradat, mely *A hazai iparnak kedvezményekben való részesítéséről* szóló 1899. XLIX. t.-c.-re, illetve annak inkább szellemére, valamint a „monarchia két állama között a vám- és kereskedelmi szövetségre“ vonatkozó 1867. XII. t.-c. alapján nem sikerült újabb egyez-

ség szükség-parancsolta következményeire támaszkodva, az Orsz. Iparegyesületből kiindulólág általánosságban megindíttatja azt az újabb honi iparvédmozgalmat, mely a vidéken elsőnek Balogh Károly jegyző indítványára, az *Erdélyrészi iparpártoló szövetségnek* az Emke által 1900. jún. 17-én történt megalakítására vezet. „Legelsőbben az erdélyi részek magyar társadalma lépett sorompóba“, írja az Orsz. Iparegyesület 1900. évi jelentése ekkor s az: „Erdélyi iparpártoló szövetség megalakulásában — folytatja az Emkéhez a nevezett rokonegyesület — mi az általunk kezdeményezett országos mozgalom első sikerét látjuk. Az Önök hazafias mozgalma vitte ki az eszmét az ország távoli vidékeire és megkezdte a lelkes propagandát, még mielőtt erre tölünk az első hivatalos felhívás elindult volna.“ Kijelenti, hogy a szövetség megalakulása és működése „mintául szolgál a hasonló vidéki szervezetekre nézve.“ Az Emke egy kimerítő *Honiipari címjegyzéket* állítva össze, lelkesen terjesztette azt, az Orsz. Iparegyesület és a Székely kereskedelmi és iparkamara hasonló jegyzékeivel, valamint a m. kir. Keresk. múzeum *Kiviteli címtárával* együtt s a kolozsvári kereskedelmi és iparkamarát is *Tudakozó iroda* felállítására kérte fel, ami sikerült is.

10. A kereskedő osztály megmozdítása.

1903. febr. 12-én Fekete Gábor Emke-alelnök indítványára, különösen a kereskedelmi világ megmozdítása végett, újabb általános akciót indítunk, 3000 példányban ily irányú *Hazafias felhívást* intézve az ország közönségéhez s 500 példány *Pártoljuk a magyar ipart!* felírású csinos jelzőtáblával látva el Kolozsvár és az erdélyrészt buzgóbb, lelkesebb kereskedőit. Mellőzve a számtalan konkrét intézkedést, miket az Erdélyi iparpártoló szövetség s illetve le egészen a prágai-sonka kiszorításáig az Emke tesz, csak azt az egyetemes társadalmi felbuzdulást említjük meg, mely ezután következett.

II. A honiipártoló mozgalom általánosulása.

Az országos hatásra ugyanis 1903. máj. 4-én Budapesten megindulva a *Magyar Védőegyesület*, ennek első kezdeményezői az elnökségre először az Emke főtitkárát s illetve az Erdélyi iparpártoló szövetség ügyvezető elnökét kérik föl, aki erre azonban nagy elfoglaltságánál fogva nem vállalkozhatik; majd pedig a megalakult egyesület 1904. febr. 5-én az Emke tanácsait kérvén, utóbbi — úgymond elismerő, szép, hazafias átíratában — „Világító gyertyaként szolgál előtte és a hasonló társadalmi intézmények előtt.“ Az orsz. mozgalom is a „védőjegy“ és a „kikérési tábla“ kérdésében találva a dolgok kezdetét, az Emke hathatós erkölcsi s részben anyagi támogatásával megalakítja az *Erdélyrészi osztályt és kolozsvári fiókot* is, mely a hölgytársadalom belevonásával lelkesen és nagy sikerrel folytatja hazafias munkáját maig.

12 Egyéb intézkedések.

Az Emke ezután is tapasztalataival és küldöttei útján irányzólag foly be az 1906. aug. 25—26-iki szegedi *Orsz. iparpártoló kongresszus* határozataira, melyben az Általános (iparpártoló) osztályban fejt ki döntő működést; a saját szempontjából *módosítólag* vesz részt a *Magyar Gyáriparosok Orsz. Szövetsége* 1907. jún. 17-én tartott *Orsz. kivándorlási értekezletén*, befolyva arra, hogy a határozatok ne csak az amerikai kivándorlásra nézve hozattassanak, a mint az tervelve volt, hanem Erdélyt érdeklőleg a *romániaiakra* nézve is; 1909-ben az *Orsz. Gazdaszövetséggel* és az *Orsz. Közművelődési Tanáccsal* egyetértőleg lépéseket tesz. Amerikában helyt a kivándoroltak szervezetbe hozatalára; s túl minden időleges változáson, folytonos intézkedéssel, szívósan és kitartással folytatja maig azt a munkát, melyet a romániai vámháborúval megkezdett s negyedszázadon át kezéből ki nem ejtett soha. Csupán az Emke-iparcikkek után, melyek száma jelenleg 12, kizárván a hozzá özönlő külföldi ajánlatokat, melyek idegen versenyt támasztottak volna, vagy a hazaiak közül itthon nem képeztek belső verseny nélkül álló, úttörő alkotást, 4 millió K értékű *külső behozatalt szorított ki*, az egyesületnek járó 123.442 K 79 f jutalékból is szubvenció gyanánt visszaengedve 43.079 K 53 f-t a mellett, hogy az Emkét kezdettől e kérdésben sem vezette nyereszkedés. Az iparfejlesztésen és iparpártoláson kívül azonban az Emke alaptökeivel közvetlen gyárvállalatok és ipartelepek létesítésében nem vett részt, mert az egyesület alapvagyonát az alapítók és végrendelkezők akaratához képest kockázatnak kitenni nem szabad s másfelől az ily gyári és ipari vállalatok sorsa legtöbbször a vezetők lelkiismeretétől és szakértelmétől függvén, az egye-

sület rendes munkaerejét efélékre felhasználni nem lehet. Előttünk lebegett Kossuth Lajos *Kereskedelmi és Gyáralapító társasága*, hol a nagyszabású kezdeményt a legnagyobb lelkesedés idejében, a felfogadott pénztáros hűtlensége buktatta meg. De közvetlen alapítással nem foglalkozik az *Orsz. Iparegyesület* vagy más hasonló társulat sem.

b) Az erdélyi hitelügy rendezése.

1. Erdélyi pénzügyintézetek az Emke megalakulása előtt.

E kérdésben tudni kell, hogy 1837-ben, 48 évvel az Emke megalakulása előtt indul meg az erdélyi legrégebbi szász pénzügyintézet, a Brassói ált. takp., mely egyszersmind az egész országban is az első és szász mintára 15 évvel előbb, 1870-ben indul a nagyszebeni román *Albina*, mely kettő közt és követőleg különböző szász intézetek hatalmas sorozata jön létre, a *Nagyszebeni Ált. takp.* és a *Bodencredit-Anstalt*, a *Medgyesi takarékos és előlegezési egyesület* stb. alakjában s az *Albina* védőszárnyai alatt az oláh takarékpénztárak is megkezdik az alakulást. Ezzel szemben az erdélyi magyar hitelügy, politikus nemzet lévén, meglehetősen parlagon hever, vagy az uzora karmai közt vergődik s azért az Emke megalakulásával egyidejűleg az 1885. aug. 31-iki kolozsvári szervezkedő, vagy rendes tisztválasztó közgyűlésen az első teendő:

2. Kisérlet egy Erdélyi földhitelintézet megalakítása tárgyában.

E végre az Emke kebeléből és útasítására az erdélyirész akkori legnagyobb politikusai, képviselői, főispánjai és földbirtokosai, egy Bethlen Gábor gróf, Emke-elnök, Kemény János báró, a képviselőház elnöke, Bánffy György gróf, ma főpohárnok, Ugron Gábor, Horváth Gyula, Bartha Miklós, Szathmáry György és más orsz. képviselők vállalkoznak s 1886. márc. 27-én a képviselőházban tartott értekezleten ki is dolgozzák az alapszabályokat, mely egyelőre 4 millió K alaptőkével, az osztaléknak 5%-ban véghatárul megállapításában s 500 frt legkisebb kölcsön kifizetésében, az erdélyi viszonyokhoz alkalmazkodva, a kisebb kir. haszonvételekre és erdőségekre is kiterjedőleg, külföldi jelentékeny pénzcsoport támogatásával azonnal megkezdette volna működését. Az Emke, mely akkor még csak 184.849 frt, nagyrészt elkölthetetlen kész alapvagyonnal rendelkezett, összes erejével és befolyásával mindent elkövetett, hogy az új intézetnek megnyerje azon törvényhozási kedvezményeket, melyek ez intézet versenyképességét különösen biztosították volna s főleg, hogy kivívja azon 500.000 frt-nyi támogatást, melyet a kir. kormány jóakarátú érdeklődésének jeleképpen, a vállalatba 3% mellett 10 millióig is elmenő külföldi pénzcsoport kikötött. Ám a kir. kormány és a vállalat oly ellenzésre talált az érdekelt különböző pénzügyi körök magatartásában, hogy az intézetet megalapítani, a részvényeket összehozni és a kívánt államhatalmi és törvényhozási támogatást megnyerni nem lehetett, mi által a feladat megváltozott.

3. Budapesti jelzálog-intézetek megnyerése.

A feladat ugyanis az lett, hogy már kész és virágzó budapesti magyar pénzügyintézetek, az 1869-ben alakult *Magyar Jelzálog-Hitelbank*, a *Magyar földhitelintézet* és a *Kisbirtokosok Orsz. Földhitelintézete* nyertessének meg, az erdélyi hitelviszonyok figyelembe vételével Kolozsvárt és a Székelyföldön megfelelő expositurák, képviselők, osztályok vagy fiókok felállítására, az Emke felajánlván a maga szolgálatait és szem előtt tartván, hogy az Unió kimondása óta Erdély többé nem egy önálló gazdasági terület s hitelügyi reményeinek Mekkája a budapesti pénzpiac kell hogy legyen úgy, mint a nemzetiségeké a külföld. Tisza Kálmán miniszterelnök közbenjárására így jön le 1888. őszén Kolozsvárra a *Magyar Jelzálog-Hitelbank* képviselőisége, melyhez egy, az *Erdélyi Gazdasági Egyesület* bizalmi férfiaiából, mint földbirtokosokból alakult becslő-bizottság adatik s így kezdi meg a más két intézet is intenzívebbül és alkalmasabban erdélyrészi hitelműveleteit.

4. Hitelszövetkezetek ügye.

Ám az Emke kapcsolatban, és 12 évvel *A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről* szóló 1898: XXIII. t.-c. előtt, a Raiffeisen-féle hitelszövetkezetek alakjában véli felismerni az erdélyi kisgazda és kisiparos igazi érdekét s azért úgy a már említett iparszervező propagandájában, mint

1887. jan. 12-iki vál.-i ülésétől kezdve ez intézetek létesítése eszméjét terjeszti minden felé, száz számra osztva ki az idevonatkozó Alapszabályokat s elsősorban a kezdeményre alkalmas altruisztikus érzelmű férfiakat keresve föl. Népkönyvtári és ajándékkönyveit is ily Alapszabályokkal és utasításokkal tölti be. 1890-ben Károlyi Sándor grófot is a kolozsmegyei Gyaluba e tárgyban tett útja alkalmából egyik vál.-i tagjával kísérteti. A fiókokhoz ismételtén intézett buzdítás rendjén egész lelkesedéssel üdvözljük, midőn Gidófalvy István dr., alapító-választmányi tagunk, 1892-ben megindulva, mai napig egymaga 400 gazdaszövetkezetet létesít. Az iparszövetkezetek sorából néhai Fülöp Géza ref. lelkész, szászvárosi fiókválasztmányi elnökünk alakítja városában, 1888-ban a legelsőt.

5. Vidéki magyar takarékpénztárak támogatása.

De a román takarékpénztárak alakulásával szemben, melyeket mindannyiszor nemzet-politikai események, a kiegyezés és a dualismus megerősödése, a hármasszövetség diadala stb., tehát a nemzetiségi kérdés halványulása idéznek elő, elemi erővel tör ki a magyar takarékpénztárak alakulása is, melyeket állandóbb jellegű, mérsékelt kamatlábú betétekkel támogatni a maga idejében az Emkének oly feladata volt s részben még ma is az, hogy előle kitérni az összes fiókválasztmányok és tagok nyomása következtében sem lehetett. Így történik, hogy szinte kizárólag az Emke megalakulása után létrejött erdélyi magyar takarékpénztárak, nemcsak számra, de erőre és súlyra nézve is messze fölülmulják a gombamódra szaporodó apró oláh takarékpénztárakat s ha csak ezt a hitelágot állítjuk szem elé, nemzeti általános szempontból ez elég örvendétes. E tekintetben a Kolozsvári kiségitő takp. bukása és a Kolozsvári takp., valamint a Hitelbank- és Egyesült erdélyi takp. 1894. évi megrendülése alkalmából az Emke az, mely vezető férfiai útján az erdélyi pénzügyi szanálása reményében megnyerve Lánczy Leót, 1 millió K alaptőkével lehozza, illetve létrehozza Kolozsvárt az Erdélyi bank és takarékpénztár r.-t.-ot is, mint lényegében a Pesti magyar kereskedelmi bank fiókját s már 1885-ben támogatva a kolozsvári Leszámitoló bank r.-t.-ot, 1907. őszén eljárásával és magatartásával, visszleszámitolásból keletkezett pillanatnyi zavarából, a magyar pénzügyintézetek szűkkeblű magatartásával szemben megmenti és a virágzás tetőfokára segíti ennek utódját, a kolozsvári derék Mezőgazdasági bank és takp. r.-t.-ot.

6. Erdélyrészi Magyar Jelzálog-Hitelbank létrehozatala.

De 1891. máj. 31-én Bethlen Gábor gróf Emke-elnök, Merza Lajos Emke-főpénztáros Deák Albert dir. tag, Horváth Gyula Emke-alelnök stb. vezetése alatt 800.000 K alaptőkével egy önálló Erdélyrészi Magyar Jelzálog-Hitelbank létrehozatalára is tesznek kísérletet az Emke vezetői, mit az egyesület nemcsak erkölcsileg, hanem 200.000 K névértékű, 5%-os záloglevél megvásárlásával és 150.000 K betéttel is támogat s ismét csak az 1886-ban kért áll. támogatás részbeni hiánya az ok, hogy a bank a nagy hívatás mellett, melyet betölt, elfoglalhassa azt a domináló szerepet, melyet megérdemel. Pedig e tekintetben az intézet 1895. tavaszán, Kiss Mór dr. Kolozsvári egyetemi tanár, mint az intézet vezérigazgatója tollából az egész erdélyirész hiteléletét minden oldalról megvilágosító Emlékirattal fordult a kormányhatalomhoz s bár az előterjesztés aláírója, Bánffy Dezső báró, mint az intézet volt vezérigazgatója, időközben kormányelnök lett, többre menni mégsem lehetett.

7. Akció az Udvarhelyvármegyei Székelyegyleti takarékpénztár bukása alkalmából.

Így az Emke az Udvarhelyvármegyei Székelyegyleti takarékpénztár szenzációs bukása alkalmával is, helyszíni kiküldöttek alapján összeírva a megyében levő összes jelzálogterheket, a kir. kormányhoz tett sürgős felterjesztése után ismét csak a budapesti nagy pénzügyintézetek további megmozdítására törekszik, minek eredménye a Magyar Jelzálog-Hitelbank részéről Sepsiszentgyörgyön is képviselőség létesítése s a Magyar Földhitelintézetnek az az akciója, hogy a 2000 K-s minimumú kölcsönöket is becslési eljárás és nem kataszter szerint értékelve, magában Udvarhelyvármegyében 2 millió K-ig megadta a konverziót. 1904-ben Bodor Antal dr. tollából az erdélyi pénzügyintézetek címe alatt újabb emlékiratot terjesztünk fel a Kisbirtokosok Orsz. Földhitelintézetéhez, minek eredménye a tanulmány írójának erdélyi ügyekre nézve a budapesti központba vonása s

Marosvásárhelyt, Szászrégenben, Nyárádszeredán és Kolozsvárt kirendeltségek, illetve fiókok létesítése, mígnem az intézet az erdélyi székely vármegyékre vonatkozó képviselővel a *Marosvásárhelyi takarékpénztárt* bizza meg. Fiókjaink és tagjaink állandó figyelmébe ajánltuk az 1896-ban alakult marosvásárhelyi *Agrár-bankot* is.

8. Az Emke létrejötte óta az erdélyi magyar hitelélet javulása.

Ily előzmények után megállapítható, hogy kizárólag az erdélyi pénzüzeteket tartva szem előtt, az Emke megalakulása óta az *Erdélyrészi Jelzálog-Hitelbank* létrehozatalán kívül ez ország-részben 104 takarékpénztár alakul, szemben a sokkal idősebb *Albina* 87 apró román takarékpénztárával s ha hozzávesszük a 361 magyar hitelszövetkezetet, éppenséggel 465, míg a szászok régi 5 nagy és nyomatékos intézetük mellett csak 22 újjal szerepelnek. Az erőviszonyokat számbavéve pedig az erdélyi összes pénzüzeteknél, az Orsz. Közp. Hitelszövetkezet kötelékében levő hitelszövetkezeteket is belevéve van:

	magyar kézen	román kézen	szász kézen
Részvénytőke	31,376.306 K	13,757.167 K	9,720.940 K
Betét	160,277.592 K	58,182.471 K	91,117.568 K
Váltótárca	161,338.703 K	62,384.462 K	23,131.451 K
Jelzálogkölcson	64,219.841 K	25,701.792 K	103,471.461 K

Látjuk tehát, hogy a magyar részvénytőke, betét és váltótárca messze felülmúlja a románokét és szászokét együttvéve s a magyar jelzálogos kölcsön is kétszer és félszer mulja felül a románokét, ellenben csak 62·06%-a a szászokénak, kik különösen a városok épületeire nyújtottak nagy összegeket. Ámde eltekintve attól, hogy a szászok olcsó és méltányos becslésű kölcsöne nem oly nagy veszedelem, kivált ha a politikai vezetők végleg letesznek a Grossdeutsch-politikáról, mindjárt megváltozik a kép, ha hozzávesszük a *budapesti nagy pénzüzetek már jeleztek versenyt* s ama körülményt, hogy a szász pénzüzetek — melyből kidobtuk a négy legnagyobb Erdélyen kívül levő hitelét — és az *Albina* is a fenti kimutatásban levő számösszegekben nemcsak az erdélyi-részre, hanem az *anyaállamra is kiterjedőleg dolgoznak* és így tehát bizonyos százalék még leütendő volna az erdélyi nemzetiségi kölcsönök tételéből. Ámde így is 11 nagy budapesti intézet után, melyeket kikérdezhetünk, 64,637.500 K a földbirtokra és 17,713.472 K a házra, együtt 82,350.972 K a jelzálogra adott kölcsön, amit ha leütünk a szász összes 103,471.461 K-ából, marad 21,120.489 K, aminél az *erdélyrészi magyar pénzüzetek jelzálog kölcsöne már szintén 3-szorta nagyobb*, vagyis 17,397.561 K-ával mulja felül a szász- és román pénzüzetek jelzálogkölcsonait együttvéve. Pedig az erdélyrészi magyar pénzüzetek alig dolgoznak a Királyhágó falain túl és így a kimutatásokban még ez is javunkra irandó. A fenti összegben különben egyedül a *Magyar Jelzálog-Hitelbank* erdélyrészi képviselője 20 millió földbirtok és 16 millió kommunális kölcsönrel, tehát az *Albina* és a román bankok jelzálogkölcsonénél nagyobb összeggel szerepel. Kimutatható továbbá, hogy a nemzetiségi pénzüzetek főüzleteit az 1885. előtt alakultak kötik, míg a 85. előtti erdélyi magyar pénzüzetekből még alig áll fenn 24 és pedig a kisebbek közül.

9. Az oláh pénzüzetek jellemzése.

Nincs tehát ok a kétségbeesésre, csak figyelni és résen kell állani annyiban, hogy a magyar pénzüzetek mellett még faji politikát űző ily kis pénzüzetek is létezhetnek, melyek sorsa azonban meg van pecsételve abban a tényállásban, hogy a román pénzüzeteknek még 1898. jún. 25-én az *Albina* vezetése alatt Nagyszebenben tartott konferenciája, mely egy öttagú delegációt és később *Solidaritatea* nevű szövetkezetet alakított, nem győzi eléggé kárhóztatni a „személyes, családi és felekezeti érdekekre” vezethető gombamódon szaporodást, a román népet megrontó magas kamatlábat, az aktívajokat négyszeresen meghaladó betétet és visszleszámitolást, melyet kellő tartalékalap sem támogat eladdig, hogy a „román nép érdekével ellentétben álló” újabb takarékpénztárak létesítését — úgymond — a konferencia „minden rendelkezésre álló eszközzel megfogja akadályozni stb.” És a faji köpenyeg alatt egyéni uzsoráskodást kereső s a nép romlásával román-dzsentriz teremtteni akaró ez áramlattal szemben hiában ajánlja fel magát az *Albina*, hogy a jelzálog-

kölcsönök a takarékpénztáraktól hozzátereltessenek, mert papirja sem birva még kamatmentességgel, az ő pénze sem oly olcsó, hogy a kis intézeteket kellő kamatláb mellett táplálhassa s így főleg a budapesti s általán magyar pénzügyintézetektől függ, hogy az egészségtelen üzelmektől a visszlezárolást megvonva, új helyzet teremtsék. De az *uzsoráról és káros hitelügyletekről* szóló 1883: XV. t.-c. 10 §-a értelmében a közigazgatásnak e téren is érdeklődnie kellene a román nép sorsa iránt, mely mindenéből kiforgattatva a román „dzsenti” által, a nemzet-ellenes politikai izgatásnak, a változástól várva a maga boldogulhatását, annál megközelíthetőbb eszköze lesz.

10. Állami közbelépés szüksége.

De úgy emberbaráti, mint nemzeti szempontból, ha másképp nem, végre kell hajtani azt a kezdeményt, mely 1700 millió K. tervelt előirányzásával az egész országban egy, az *Orsz. Közp. Hitel-szövetkezet* és a *Kisbirtokosok Orsz. Földhitelintézete* képviselőiből is állott bizottsággal, helyszíni kiszállások alapján, a nép hitelviszonyainak javítását már meg is kezdte volt. Vagy ehez hasonló más állami kezdeményre van szükség, mert a mutatkozó erőforrások nem elegendők, vagy mint a *Kisbirtokosok Orsz. Földhitelintézete*hez felterjesztett *Emlékiratban* kimutattuk volt, „nem elég „altruisztikusak” arra nézve, hogy a „magasabb etikai és közgazdasági célokat szem előtt tartó államhatalom beavatkozását” nélkülözhetnők, a mint ezt az Emke minden lehető személyes áldozatai felajánlásával, az első pillanattól hangsúlyozá. És ezt mondták a budapesti lapok is ama tollharcból kifejlődőleg, melyet az erdélyi hiteléletre nézve a „Magyar Nemzet” hasábjain 99. végén *Bekics Gusztáv* felvetve, végeredményül a magasabb szabályozó eljárás szükséges voltára nézve kifejtettek.

11. Országos kulturbank létrehozatala.

Vagy adassék mód, hogy az Emkének még 1890. decz. 7-én képviselőházilag *egyhangúlag* megszavazott, de ismételt sürgetés dacára maig meg nem adott több milliós sorsjátékkölcsöne engedélyezésével végre, ha másképp nem, az *Orsz. Közm. Tanáccsal* egyetértőleg létrehozassék az *Orsz. közművelődési bank*, melynek szükségét kivétel nélkül kiemelték a magyar közművelődési egyesületek titkárainak 1909. okt. 8-án Budapestre a Tanács egybehívta értekezlete tagjai s melyre nézve megmondottuk, hogy annak legkevesebb 25—30 millió K-ával kell indulnia, miből 3 millió szükséges csupán a záloglevelek adómentességét és a zálogleveleket biztosító külön kezelendő alapra s a további alaptőke létrehozatalára az egyesületek ily célra felhasználható összegein kívül, a Magyar- és a Kisbirtokosok földhitelintézeteihez hasonló, fix és minimális kamatozású alapítványokra és az állam kezelése alatt álló alapokról az árvavagyon legalább egyharmadának törvényileg kötelező oly elhelyezésére volna szükség, mely szerint ez összeg 99:5-es legalacsonyabb árfolyam mellett 4°/_o kamatozással kizárólag ez intézet zálogleveleibe fektetnének. Ekkor is a legszolidabb, reális s valódi emberbaráti, de józan tehintetektől áthatott intézménynek kell lennie, hogy a vállalatnak a tőzsdén és a pénzügy világ előtt súlya legyen. És ez a válasz azoknak is, kik minden pénzügyi tudás és az Emke alapvagyonára természetének ismerete nélkül, egyenesen egy Emke-Albinát követelnek, mintha az Albinát alaptőkéiből az *Astra* hozta volna létre s mintha az Emke mint *jóteköny* erkölcsi testület, a saját tagjaival és segélyezett véreivel szemben veszély nélkül a hitelező rideg jogviszonylatába kerülhetne. Avagy fel kell adnia legalább részben a közművelődési célt, a melyre még is alakult, miután felhasználható tőkéi kamatlábát az olcsó és versenyképes hitel kedvéért messze le kellene nyomnia, de így is egyfelől a jogosulatlan protekció veszélye, másfelől a ki nem elégítés, tönkretétel és helytelen verseny örökös vádja fenyegetné, megrendítve a banknak a pénzügyi piacon való hitelét is úgy, mint Franciaországban a szintén más célt is követett Bontoux-bankkal szemben történt. Különben is az Emke mozgósítható vagyona, amint nemsokára látni fogjuk, nem oly nagy, hogy abból egy ily nagyszabású vállalatot a kudarc és balvégzet kimenete nélkül közvetlenül megkísérteni lehetne. Ez az oka, hogy 1897-ben egy újabb Emke-jelzálogintézet alapításának terve nyújtatván be az Ig.-vál.-hoz, azt az ország legkiválóbb pénzügyi férfiai, kik mint az Emkének alapítói is a hozzászólásra jogosultsággal bírtak, a leghazafiasabb indulat mellett is kivételre nem ajánlották, sőt az ellen tagsági jogukból kifolyólag tiltakoztak. Erkölcsi testületek jogviszonylatára nézve elég megemlítenünk, hogy az Emke magyarkirályáni alapítványi birtoká-

nak bérlete lejárván, azt az egyesület 1908-ban évi 8850 K-ért úgy adta ki a vajdakamarási magyaroknak, hogy ez által kedvezőbb ajánlatok mellőzésével, a 10 éves bérlet tartamára 4750 K tiszta jövedelemről kellett lemondania. De kellett, mert a birtok más mint magyar kézre nem bocsátható.

12. A telepítésért.

A fentiekben benne lévén az Emkének a földbirtokért tett fáradozása, azt itt még csak azzal egészítjük ki, hogy az Emke volt az első, mely a 83. évi aldunai telepítés után, Hunyadvármegyei fiókválasztmány útján 87. dec. 19-től Erdélyben a dévai, majd a vajdahunyadi áll. csángótelepítésre is az alkalmat és a lökést megadta s maga is Kun Kocsárd gróf fejedelmi alapítványából 89. szept.-étől Algyógyon székely-telepítést kezd meg, a mi fokozatosan az ottani székely földműves iskola létrehozatalára vezet. Ez egész mozgalomra irányzólag foly be különben Bartha Miklós alelnöknek az 1887. aug. 28-iki sepsiszentgyörgyi közgyűlésen a Székely-szakosztály nevében előterjesztett *Székely telepítési javaslata*, mely fővonalaiban maig követett alapvető munka. Ily irányban a *telepítésről* szóló 1894. V. t.-c. megalkotása óta az Emke kérvényeivel és előterjesztéseivel rendszeresen befoly az erdélyrészi áll. telepítésekre s alapvagyont is úgy helyezi el, hogy az első sorban a földbirtok érdekét szolgálja, a mint ezt a következőkben előadjuk.

V. Az Emke vagyona.

I. Az alapvagyon elhelyezése.

Az Emke vagyona a világon a legnagyobb gonddal és legnehezebben összehozottak egyike, aminek oka, hogy nemcsak ezekre menő más és folyton új egyesülettel, hanem közelebbről 40 magyar közművelődési társulattal, melyek közül egy-egy egész országrészt foglal magában, kellett megosztotni a közönség áldozókészségén amellet, hogy közgazdaságilag az anyahely, Erdély a legmostohább országrészek egyike s oly időket élünk, midőn a nemzeti eszme hatása pillanatnyilag talán nem oly erős, mint a multban vala. Ám az Emke ennek dacára, kitartó és szívós agitációval 1910. dec. 31-ig létrehozott egy 3,548.836 K 91 f-es törzsvagyont, melynek elhelyezése a célok szerint, melyet szolgálni akar, a következő:

1. Közvetlen *földbirtokban*, ú. m. az algyógyi (Hunyadvm.) Kun Kocsárd gróf-féle 1755 h. 414 □-öl alapítványi birtokban 614.565 K 19 f, magyarkályáni (Kolozsvm.) özv. Mohay Károlyné-féle 562 h. 110 □-öl alapítványi birtokban 101.791 K 08 f, tövisi (Alsó-Fehérvm.) Balog János-féle 56 h. 1392 □-öl alapítványi birtokban 20.000 K és a kolozsvári (Kolozsvm.) özv. Tappenburg Károlyné-féle 8 h. 717 □-öl kaszálóban 1009 K 10 f, együtt 2382 kat. hold 1033 □-öl, **737.365 K 37 f.**

2. A *földhitel érdekét* is szem előtt tartó, vagy éppen első helyen szolgáló értékpapirokban, nagyság szerint: Erdélyrészi magyar jelzáloghitelbank r.-t. 4¹/₂—5⁰/₀-os zálogleveleiben és betétül 350.729 K 35 f. Magyar leszámítoló és pénzváltóbank 4⁰/₀-os zálogleveleiben 183.885 K. Kisbirtokosok orsz. földhitelintézete 5⁰/₀-os alapítványaiban 100.400 K. Pesti hazai első takarékpénztár-egyesület 4⁰/₀-os községi kötvényeiben 98.625 K 50 f. Orsz. központi hitelszövetkezet 4¹/₂⁰/₀-os kötvényeiben 99.750 K. Pesti magyar kereskedelmi bank 4⁰/₀-os zálogleveleiben 97.510 K. Magyar földhitelintézeti 4⁰/₀-os záloglevelekben 16.000 K. Összesen **946.899 K 85 f.**

3. A *földhitel érdekeit* szintén szem előtt tartó 9 kolozsvári takarékpénztárban 788.649 K 28 f. Hitelszövetkezetekben 78.504 K 10 f. Tíz vidéki pénzügyintézetben hasonlóképpen 512.858 K 64 f. Kulturális jellegű állami és községi kölcsönökben 252.146 K 15 f. Budapest székesfővárosi 4⁰/₀-os kölcsönkötelezvényekben 47.826 K 50 f. Magyarországi földtehermentesítési kötvényekben és egyéb papirokban 39.964 K. Épületekben 87.878 K 62 f. Aláírt örökös és alapító tagsági kötelezettségekben, pénztárkészletben és felszerelésekben az évi 10⁰/₀-os leírások után 56.744 K 40 f. Összesen **1,864.571 K 69 f.**

Amint látszik, az Emke meglevő vagyonának kb. egynegyed része fekszik földbirtokban, két-negyed rész a földhitel érdekét is szem előtt tartó értékpapirokban, vidéki magyar takarékpénztárakban és hitelszövetkezetekben s csupán a kolozsvári takarékpénztárakban levő 788.649 K 28 f az, mely további pénzügyi akcióra, ingatlanok vásárlására, házépítésre stb. könnyebben mozgósítható. Nem változtat ez arányszámon az, hogy az alapvagyon f. 1911. jún. 30-ig, e sorok írásáig 3,627.029 K 02 f-re emelkedett, mert a 78.192 K 11 f különbözet nagyban és egészben érintetlenül hagyta a fenti elhelyezést.

Hogyan jött össze pedig e vagyon, arra a következőkben igyekszünk megfelelni.

2. Hagyatékok.

Az Emke törzsvagyonában a 100 frtos mérsékelt alapító és évi 2 frtos alacsony rendes tagsági díjak mellett, főszerepet játszóak a *hagyatékok*, melyek 1,186.590 K 49 f-t tesznek ki s melyekből 971.394 K 84 f, vagyis 81⁰/₀ erdélyi hagyatéktevőkre, míg az anyaállambeliekre csak 215.195 K 65 f, vagyis 19⁰/₀ esik. Az erdélyi hagyatékokból is az algyógyi Kun Kocsárd gróf-féle alapítványi birtok eredeti értéke 443.114 K 90 f-t képvisel, a dr. Miksa György jogtudor és Miksa Zsuzsanna alapítvány 209.885 K 40 f-t, a Kovács Sándor nagyenyedi mérnöké 136.489 K 34 f-t, a Mohay Károlyné-köröspataki Antal Máriaé 100.000 K-t, egyenként 20—20.000 K-t a Balog János, Derzsi János, Orbán Balázs báróé, míg a többi kisebb erdélyi hagyatékokra 21.905 K 20 f esik és így voltaképpen a fenti 7 hagyatékok szabja meg az Emke vagyona arculatát. Az anyaállamból az 1910. okt. 6-án Budapesten elhunyt Laky Adolf 40.320 K-s, Röck Pál 40.000 K-s és Remenyik Zsigmond 20.000 K-s végrendeletei a főösszegek. De kegyelettel és hálával kell kiemelnünk, hogy mindkét országrészből tömegesen érkeznek a végórában is a hazafias és honleányi megemlékezések, melyeknek megfelelőleg van az Emkében 20.000 K-ánál nagyobb hagyatékok 10, húszszer K-ánál kisebb hagyatékok 127, míg a végrendeletek alakhiányossága miatt az oldalági rokonok megtámadtak és megsemmisítettek 12 végrendeletet.

3. Örökös és alapító tagságok.

Az Emke-vagyon második kategóriája az *örökös és alapító* tagokra esik, melynek megfelelőleg 2012 örökös és alapító tag után befolyt 144.336 K 62 f, illetve 771.146 K 93 f, együtt 915.483 K 55 f, amihez hozzávéve az újabbakat, összesen 966.761 K 32 f. és pedig ebben 580.076 K 78 f, vagyis 38³⁷/₀ az anyaállamból folyt be, míg külföldi magyar állampolgárok 15.750 K 42 f-t, vagyis 1⁶²/₀-ot juttattak ezen a címen a szent célra. Az alapítványokhoz vétettek azon nagyobb bálók, rendezések, adományok összegei is, melyek a 200 K-t meghaladták. E rovat alól különösen kiemelendő, hogy Apponyi Albert gróf örökös t. tag 1894-től évi 200 K fizetésére kötelezte magát, míg Isten akaratából élete tart.

4. Tőkésítés.

A vagyon többi része, 1,473.677 K 21 f okosan kezelt tőkésítésből, várandóságok képzéséből, szerződéses kikötésekből stb. jött létre, amennyiben már az 1885. aug. 31-iki kolozsvári szervezkedő, vagy tisztválasztó közgyűlés kimondotta, hogy az Emke nemcsak az örökös és alapító tagsági díjakat, valamint a hagyatékokat tőkésíti, hanem a rendes és pártoló tagsági díjakat, sőt az adományokat is és csupán az ekként képződő tőkevagyon kamatait fordítja az egyesület céljaira, mely rendelkezés változatlanul fennállt az 1906. jún. 5-iki kolozsvári közgyűlésig, amidőn az áll. iskolaépítő és az iparpártoló akcióra való tekintettel további rendelkezésig a rendes és pártoló tagdíjak és adományok felhasználása is kimondatott.

5. Rendes és pártoló tagok.

Az egyesület rendes és pártoló tagjai különben az 1889. szept. 3-iki szamosújvári közgyűlés alkalmából érték el a tetőfokot, midőn a perselyes, filléres és szelvénykönyves „Gyámolító tagok” ezrein kívül, az örökös és alapító tagokkal együtt 19.288 tag állott az egyesület lobogója alatt. A rendes tagoktól befolyt 453.797 K 98 f, a pártolóktól 43.698 K 90 f, együtt 497.496 K 88 f. A tagok közül sokan elhúnyván s viszont a tagnévsor újjakkal szaporodván, 704 rendes és 73 pártoló van olyan, aki még él, vagy negyedszázad alatt változatlanul hű maradt az Emkéhez, bár sokan időközben elhaltak vagy alapítók lettek.

6. Adományok.

Nem kevesebb, mint 117.949 K 81 f-t képviselnek azok az adományok, melyek 2 f-től kezdve a 200 K-ig negyedszázad alatt, minden képzelhető címen az Emkéhez befolytak. Asztaltársaságok, bánya- és kohólátogatók, becsületsértési ügyek, bélyegilletékek, birságok, emlékadományok, fogadások és vitás ügyek, fürdői gyűjtések és gyermekek adományai, hangversenyek, hatósági kül-

demények, hazafias ünnepek, hirlapok, hivatalok, m. kir. honvédek és csendőrök, iparosok, írók, kaszinók, kártyajátszó társaságok, kegyeletes körök, képviselő választások, kirándulók, lakodalmak, leldíjak, munkások, napidíjak, névnapok, peres ügyek, pénzüzetek, pohárköszöntők, szüretok, tanúdíjak, tanulók, táncvigmak, templomi- és terménygyűjtések, vadásztársaságok, vállalatok stb. adományai és gyűjtései vannak ez összegben, jeléül annak, hogy az Emke ügyéról az ország minden részében és minden alkalommal megemlékeztek, de az Emke is mindent megkísértett, hogy az állandó érdeklödést megnyerje és biztosítsa. Azért nincs az a leleményes ötlet, hazafias és családi összejövetel, mely az Emkének évtizedeken át maig meg ne teremné áldozatban a maga virágait. Az adományok sorából az egy célra eszközölt gyűjtések közül különösen kiemelendó a *Magyar nők Emke-lobogó alapjára* 1888. szept. 12-től orsz. felhívással eszközölt 27.166 K 09 f külön bevétel, mely egy címen a legnagyobb gyűjtés eddig az Emke történetében s melyből 6000 K-ával elkészítettvén a stylszerű lobogó, a többi összeg rendelkezési alapúl szolgál ma s mondhatni, az Emke legfontosabb ilyenmű összege.

7. Szelvényes könyvekből.

Az egyenként 20 filléres jegyeket tartalmazó szelvényes könyvekből 16,633 K 10 f érkezett be s eként 83.165^{1/2} drb jegyet kellett eladni, hogy ez az összeg is bejőjön. Ennyi egyént kellett legjobb esetben az elárusító hölgyeknek és uraknak az országban megszólítani, mígnem a gyűjtés ezen módját a perselyekkel cseréltük fel. Legtöbbbet mutatott fenn ezen a téren, a hivatalos megyei személyzet igénybevételével S c i t o v s z k y János Nógrádvármegye alispánja 1713 K 20 f-rel, továbbá kisemberektől a „Budapest“ szerkesztősége 1420 K 40 f-rel s a budapesti egyetemi hallgatóktól W u r m b l m r e q u e s t o r 1000 K-ával.

8. Perselyes gyűjtés.

Perselyes gyűjtésből 35,113 K 57 f folyt be, mely téren legelől járt gróf K á r o l y i Tiborné-D e g e n f e l d - S c h o m b u r g Emma grófnő, aki a vidéken is összesen 4161 drb perselyt helyezett el, fenti összegben 17.093 K érkezvén be eddig. Budapestről; aztán a Debrecen sz. kir. városi és Hajdúvármegyei Emke-vál. 6169 K 95 f-rel, W a s s e r m a n n Mór és Fia budapesti Emke-kávéház tulajdonos eddig 567 K 18 és S z o n g o t t Willibárd Szamosújvárról 534 K 54 f-rel. Az egyesület által eddig kibocsátott perselyek száma 10.861 drb.

9. Emke-bálok.

Az alapítványok és adományok rovatában igen nagy összegeket hoztak be különösen az ország minden részében állandóan folyt fényes Emke-bálok és táncvigmak, melyek közül első-sorban az 1888. febr. 10-iki budapesti nagy Opera-bál emelendő ki, melyen I. F e r e n c z J ó z s e f Ő cs. és Apostoli királyi Felsége legmagasabb engedélyével, mint fővédő megjelent néhai b. e. R e z s ő trónörökös, főherceg Ő cs. és kir. Fensége is Fenséges nejével együtt, miáltal az ügy országos támogatására megadta a jelt. Kiemelendő még e rövid összefoglalásban, hogy a gróf K á r o l y i Tiborné-D e g e n f e l d - S c h o m b u r g Emma grófnő, székesfővárosi nővál.-i elnök vezetése alatt 1890—94. megtartott budapesti öt Emke-bál együtt 14.954 K 62 f-t, az özv. gróf T e l e k i Domokosné-T e l e k i Klementina grófnő Kolozsvár városi nővál.-i elnök által 89. máj. 12-én Kolozsvárt rendezett Emke-bál egyedül 4281 K 84 f-t s az özv. br. B á n f f y Zoltánné-T e l e k i Erzsébet grófnő szintén Kolozsvár városi nővál.-i elnök által 1901. febr. 18-án és ugyancsak Kolozsvárt tartott Emke *Régi lakodalmás-bál* 5000 K-t jövedelmezett. Ez egyszersmind a legnagyobb összeg, ami egyes bál után bejött, azonkívül, hogy 11.335 K 14 f-t, együtt 16.335 K 14 f-t tesznek ki az elnök-grófnő marosvásárhelyi és kolozsvári (Rococo-bál stb.) egyéb rendezései a taggyűjtésen kívül. K á r o l y i Tiborné grófnő — a mint már említettük — a perselyes gyűjtés terén is a legnagyobb eredményeket érte el. Megemlítendő még C z i r á k y Béla gróf főispán, 1886. febr. 2-iki székesfehérvári bálja 3106 K 16 f bevétellel.

10. Gyűjtőívek.

Gyűjtőívet a negyedszázad alatt 100.000 drbot bocsátott ki az egyesület. Ezek közül eredményesülést értett vissza 10%. Az első ív, mely az Emkéhez 1885. ápr. 12-ről beérkezett, a 9 sz. ideiglenes ív vala. Az ívek díszes tokban, sorrend szerint örök emlékül őriztetnek az egyesületnél s a legnagyobb gyűjtők neveit felsoroljuk az egyidejűleg megjelent díszmunkában. Tömeges gyűjtést terjesztettek be Teleki Domokos gróf 60.000 K-t kitett kaszinói gyűjtésén kívül a Máv. budapesti igazgatósága és kolozsvári üzletvezetősége, Soltész Nagy Kálmán Miskolcz és Simonffy Imre Debreczen sz. kir. város polgármesterei, Egerből Kapácsy Dezső és mások.

11. Az egyesület vagyonnövekvése és költségvetése.

Figyelemmel kísérve az Emke vagyonnövekvését, látjuk, hogy az egyesület 3,627.029 K 02 f (folyó 1911. jan. 30-iki) tőkevagyon az alapítástól kezdve a semmiből átlag évente mintegy 100.000 K-val növekedett, mely szám többé-kevésbé betartatva, különösen 1892-ben Kun Kocsárd gróf és 1909-ben Miksa Zsuzsánna alapítványtételével mutat nagy ugrást, míg a legmostohább esztendőben, 1903-ban is bejön 44.585 K vagyonnövekedés. A tőkevagyonnak megfelelőleg 238.438 K 18 f immár az Emke évi rendes költségvetése és ez az évi összeg immár mint cselekvő kulturális vagyon, emberileg szólva, örök időkre biztosítva van. Ha tehát az Emke nem tett volna egyebet, mint hogy a nemzeti ügyet örök időkre ellátta Erdélyben e társadalmilag felhasználható összeggel, akkor is nyomot hagyna maga után s elmondhatná, hogy nem hiában élt. Ez azonban csak egy nemzedék és pedig legnehezebb munkája, míg könnyűszerrel építhetnek erre az utánkövetkezők.

12. Az Emke kezelési költségei.

Az Emke összes központi munkája ellátásának eszköze a *főtítkári hivatal*, mely kezdetben a titkár magándolgozószobájában húzza meg magát s majdnem egy év múlva, csak 1885. okt. 1-én, mikor az Emkének már 717.808 K 38 f. aláírt és befizetett vagyon van, annyi tehát, a mennyi hazánkban egy-egy legnagyobb egyesületé, gondol az Emke arra, hogy 400 K évi lakbér mellett, az irodának szerény két szobás udvari lakást fogadjon, hol nemcsak a levéltár, pénztár és könyvvezetés, hanem a Direktórium is elhelyezve van s e szűk helyiségben tartjuk a kisebb bizottsági és szakosztályi üléseket is. A butorokat ajándékból, vagy közhivataloktól ingyen kikölcsönözésből szedjük össze, úgy az iktatói és könyvvezetői nyomtatványokat is. Fogalmazásra a beérkezett levelek szépen kitergegetett borítékait használjuk fel sok ideig. Így is vannak azok megőrizve az egyesület történelmi nevezetességű levéltárában maig. Három év múlva, 1 millió K kész vagyon mellett már egy 800 K-ás lakásba megyünk át, hogy 1891. okt.-ben az Emke-téri volt Emke-palota földszinti 3 szobás lakását foglaljuk el, melyért a megfelelő alappal szemben szintén évi 800 K-át fizetünk. Szállása a palotában, mely bérház, az Emkétől nincs senkinek. A palota 1907-ben történt eladása után a továbbiakig ismét bérben lakunk. Az egyesület összes első kezelési költsége 1885. őszén, tehát egy év múlva, a már említettük 717.808 K 38 f. vagyon mellett, 4610 K-ában javasoltatik, melyben a titkár, egyszersmind irodafőnök tiszteletdíja, ki az „elnökséggel együtt kifelé képviseli az egyesületet“, 1800, két napidíjas 1200, szolga 240, szállás 400 és dologi kiadások (fűtés, világítás, írószer, postaköltség stb.) 1370 K-val szerepelnek. Innen fejlődik az ügy tovább, miután a titkár „egész erejét“ követeli az egyesület és „egyéb állást nem foglalhat el, de megbízatást (mandátum) elfogadni jogosult“. Más alapszabályszerű tisztviselő, köztük első sorban Merz Lajos kir. tanácsos, főpénztáros 1888. dec. 12-től fizetést nem kap maig. Útiátalány, vagy napidíj nem létezik s a kiküldött csak az igazolt egyszerű készpénzkiadások megtérítését követelheti. Az 1889. szept. 3-iki szamosújvári közgyűlésen a felszaporodott „tömérdek és terhes munkára“ való tekintettel, a titkár, most már főtítkár mellé és segítségére egy másodtitkári állást szavaztatva meg, ezt a helyet is azonban takarékoságból, hogy „annál több jusson az egyesület közművelődési és közigazgatási céljaira“, nem töltjük be maig. Ellenben az 1898-ban újjáalkotott Alapszabályok 2 és fél millió K vagyon mellett szervezik a segédhivatalokat, melyek főkönyvvezető, levéltáros, pénztári levelező, fogalmazó címen egy szolgálatra berendelt néptanító, egy írnok és a szükség szerinti napidíjasok. Ezek állása, csekély fizetésükre való tekintettel, már 5-öd éves pótlé-

kokkal szabályoztatik s nyugdíja a *Magántisztviselők országos nyugdíjintézeténél* biztosítatik. Az Alapszabályszerű tisztviselők közül a főtitkár is 1906-ban 30 évi szolgálat után, miután az első 8 év háborús idő gyanánt a közgyűlések által számára kétszeresen számított évi 4000 K-ával, mint egész szolgálata alatt 1893-tól sohasem változott végfizetéssel, a nyugdíjhatárhoz jutván, azóta jelenleg a valóságban 500 K tiszteletdíj és 1000 K lakbér mellett végzi tovább is előbbi hatáskörében az ügyvezetést. Képet adni pedig az Emke ügyforgalmáról, elég megemlíteni, hogy az egyesületi élet bonyolult ügyforgalmához képest, melyet negyedszázados tapasztalat és más rokon intézmények tanulmányozása alapján egyszerűsítettünk, az irodában összesen 43 szellemi és anyagi nyilvántartó (iktató és pénztári könyv stb.) vezetetik s a negyedszázad óta *önállóan* ellátott ügydarabok száma 1,662.321 drb. Ebben nincs benne természetesen, felboncolva a sok népkönyvtári és más csomagos küldemény, melyek tartalma csak 1—1 drbnak számított. Került pedig az Emkének negyedszázad alatt az egyesület egész megteremtése, ügyvezetése és mindenemű szervezése 333.259 K 71 f-jébe, vagyis elemezve, a főtitkár mint irodafőnök átlag évi 3955 K 32 f, az egész irodai személyzet átlag évi 5061 K 19 f, a mindenfajta lakbér együttvéve átlag 1848 K 06 f, rendkívüli napidíjas létszám átlag 1727 K 27 f és az irodaszolga átlag évi 738 K 53 f, együtt évi 13.330 K 37 f-jébe, ami 9,478.725 K 39 f előteremtése mellett, nem számítva a szervezéssel és a kultúrával járó természetes munkát, azt hisszük, oly összeg, aminek kétszeresét, sőt háromszorosát élvezi a 100.000 K alaptőkével rendelkező legkisebb és legkényelmesebb vidéki kis pénzügyintézetcske kezelése is. Azért kétségtelenül méltán idézhető, amit Bethlen Gábor gróf elnök az 1891. okt. 4-iki marosvásárhelyi közgyűlésen is kijelentett, hogy „Magyarországon egy hasonló intézmény sincs, melynek központi vezetése pontosabban végezze kötelességét, de egy intézmény sincs, mely azt olcsóbban állaná ki“. És sajátságos, vannak tagok és ezekért adtuk elő híven a fentieket, akik még ezt is kifogásolják és a nélkül, hogy maguk vállalkoznának, szeretnék, hogy a legnagyobb rend és pontosság mellett az ügyvezetés semmibe se kerüljön. Ezzel szemben megnyugtatóan idézzük a berlini német *Schulverein* egyik jelentését, mely több évvel fennállása után, a következő tuduladást tartalmaz: „A 12.000 márka évi jövedelemből — úgymond — kb. 500 márka fordított a tulajdonképeni egyesületi célokra, iskolák támogatására, míg a többi az egyesület terjedéséhez szükséges ágitációra adatott ki...“

VI. Az Emke viszonylatai.

1. A testvér- és rokon egyesületekkel való érintkezés.

Szólanunk kell még az Emkének különösen a *testvér- és rokon egyesületekhez* való viszonyáról, mely az Alapszabályok értelmében a nemzet-egység és a társadalmi jóllét előmozdítása érdekében kezdettől a legbarátságosabb és a belső érintkezést kereső vala. Ily alapon az Emke első segítő akciója is 1885. jún. 12-én nem az önmaga, hanem két testvér- és rokon egyesület számára való gyűjtés felé irányul. Aztán megkísértjük a *Székely művelődési és közgazdasági*, a *Csángó-magyar*, valamint a *Szilágyvármegyei Wesselényi-egyesülettel* a fuziót s belső kapcsolatot keresünk az *Aradi Kölcsey-* és a *Biharvármegyei népmvelési egyesület*-ekkel. Minden áron azt akarjuk, hogy a Tiszáig nyúló nyelvterület társadalmilag egy legyen s egyesületileg is összefüggést keresünk a Székelyföld és az Alföld magyar nép-medencéje között. Evégből még a *Szatmármegyei Széchenyi-társulatot* is küldöttségileg saját otthonában felkeressük s csak amidőn fáradozásunk nem sikerül, gondolunk Szilágyban úgy, mint Arad- és Biharvármegyékben fiókok alakítására s megyünk *Debreczen*, *Szentes*, majd pedig *Budapest* felé, mely helyeken az Emke-tagok egész tömege lakik. Az *Orsz. magyar színész-egyesület*, az *Orsz. kisdedővő-egyesület*, a budapesti megszűnt *Írók és művészek társasága* kezdettől megtalálják az Emkét s a vidéki színészet, a kisdedővő és gyermekmenedékhely, valamint az irodalmi kiadványok és a könyvfogyasztás ügyét az ők hatásukra is karoljuk fel.

2. Az Erdélyi Irodalmi Társaság létrehozatala.

Utóbbi társasággal való érintkezésünk nagy lökést ad amaz irodalmi felolvasások és művészeti előadások rendezésére, melyek 1887. elején Petelei István és mások fáradozásával megindulva

s az ugyanazon évi aug. 28-iki sepsiszentgyörgyi Emke-közgyűlésen az *Írók és művészek társasága* erdélyi kirándulásával folytatódva, okai lesznek annak, hogy az egyesületnek 1886. jan. 12-én alakult *Irodalmi-szakosztálya* kebeléből és annak vezető egyéneiből kiválják, illetve mint önálló alakulat létrejőjön az 1888. febr. 25-től megindult s voltaképpen márc. 25-én, illetve nov. 18-án szerveződött *Erdélyi Irodalmi Társaság*, mely maig is közfigyelem közt folytatja működését. Ez intézmény első elnökei Kuun Géza gróf, Felméri Lajos dr., titkára Csernátoni dr. stb. ugyanazok, mint az Emke *Irodalmi-szakosztálya* elnökei és titkára.

1889. júl. 18—30-ig az orsz. hírvű *Debreczeni-dalegylet* erdélyi körútjának rendezése visz rá a népes és lelkes *Hajdúvármegyei és Debreczeni sz. kir. városi vál.* megalakítására. *Magy. Tud. Akadémia, Kisfaludy és Petőfi-társaság* az elsőik közé tartoznak, kik az Emkét megalakulásától kezdve lelkesen üdvözlik s utóbbival rendezzük az 1899. ápr. 24-iki kolozsvári félszázados *Petőfi-ünnepet* és folytatólag a júl. 30-án tartott segesvári nagy *Petőfi-ünnep* erdélyrészi vonatkozásait is. Az *Erdélyrészi Iparfejlesztő*, valamint a *Háromszékvármegyei háziipar egyesület*-tel az 1887. máj. 14-iki budapesti *Erdélyi* és aug. 28-iki sepsiszentgyörgyi *Székely ipari és mezőgazdasági* kiállítás rendezése óta érintkezésbe lépünk, előbbi az Emke nyújtotta 2000 K-ával látva el az *Orsz. Keresk. Múzeumban az Erdélyi szobát*.

3. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület megalakítása.

A *Magyarországi Kárpát-Egyesület*-tel való érintkezés eredménye 1891. jan. 12-én az Emke részéről az *Erdélyi Kárpát-Egyesület*-nek készen létrehozatala, mely leányegyesületnek a kolozsvári Mátyás király szülőházában általa létesített *Néprajzi Múzeum*-mal együtt fővédője jelenleg József főherceg Ő csász. és kir. Fensége.

4. Székely-szövetség létrejöttének anyagi és erkölcsi előmozdítása.

Hasonlóképpen 1899. júl. 21-től az Emke lelkes erkölcsi és 16.729 K 96 f anyagi segítségének köszönheti a legtöbb *Székely-társaság* s ennek alapján 1902. aug. 28—30-án a *Tusnádi Székely-kongresszus* és a *Székely-szövetség* is létrejövetelét. Az ipari és közgazdasági kérdések miatt úgyszólván állandó összeköttetésben állunk az *Orsz. Iparegyesület*-tel s utóbb a *Magyar Védő-Egyesület-Tulipán Szövetség*-gel, a *Magyar Gyáripárosok Orsz. Szövetségé*-vel stb.

5. Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsának alakulása.

Beksics Gusztáv megkeresésére szívvel-lélekkel résztvéve a Dunántúli közművelődési egyesület megalakulásában, küldöttség útján vettünk részt a testvéregyesület által 1893. dec. 9-én Budapestre egybehívott amaz orsz. értekezleten is, melynek eredménye *Porzolt Kálmán* főtitkár kezdeményére az *Orsz. múzeum- és könyvtárbizottság*, majd pedig ebből a *Múzeumok és könyvtárak orsz. szövetsége és tanácsa*, valamint *Orsz. főfelügyelősége* létrejövetele lőn. A bizottságban *Széll Kálmán* b. t. t., Dke elnök mellett társelnök *Bethlen Gábor* gróf s a Dke kezdeményező főtitkára mellett az egyik titkár az Emke részéről *P. Sándor József* is. Közreműködünk e bizottság útján a négy nagy közművelődési egyesület számára nép- és vándorkönyvtárak szervezése céljából megindított 2—2000 K államsegély megadásában, ami aztán a fent érintett új szervezet nagyszabású állami felkarolására vezetett. A Múzeumok és könyvtárak orsz. szövetségében az Emke főtitkára az egyik főtitkár s a tanácsban a testvéregyesületek egyik képviselője maig.

6. Ezredéves közművelődési kiállítás és kongresszus Budapesten.

De a testvér közművelődési egyesületekre nézve legfontosabb az Emkének ama láncszerű összeköttetése, melynek alapján az autonomia és önállóság fenntartása mellett, kezdettől munkása konkrét célok szerint a közművelődési egyesületek részéről először az országos összejöveteleknek, majd pedig az állandó szövetségnek, mely viszonylat első jelensége 1885. szept. 14-én az *Orsz. Magyar Iskola-Egyesület* által Budapestre egybehívott *közművelődési egyesületi értekezlet*, majd 1887. okt. 9—10-én ugyancsak ez úton létrejőve, a budapesti *Közművelődési kongresszus*,

mely utóbbi különben még addig csak akadémikus kérdésekkel foglalkozott. Gyakorlati, közös alapot nyer a viszonylat azonban az 1896. évi amaz *Ezredéves közművelődési kiállítás* és szept. 8-án kapcsolatos *Ezredéves közművelődési kongresszus* által, melyben az Emke az összetartozás jeleképpen az Ezredéves kiállítás Közművelődési-pavillonában és illetve a kiállítási Ünnepek-csarnokában először szervezi együttes munkára a testvéregyesületeket, mely alkalomból a kiállítást az a szerencse éri, hogy azt Ő cs. és Apost. királyi Felsége is meglátogatni s legmagasabb elismerésével kitüntetni méltóztatott.

7. A négy nagy közművelődési egyesület Főtitkári-értekezletei.

Az e közös cselekvésre alkotott állandó *Végrehajtó bizottság* pedig ezután is fennmaradva, 1905. márc. 22-ikétől, mint a négy nagy magyar közművelődési egyesület *Főtitkári-értekezlete* folytatja működését. Az Emke ugyanis, mely egy évvel és egy hónappal ifjabb mint a Fmke, testvéri szeretettel mozdítja elő 1890. nov. 20-ra a Dke és 1903. dec. 8-ra a Dmke úgy, mint 1903. szept. 19-re az *Orsz. magyar szövetség* s más rokon és testvéregyesület megalakulását, hogy így „az ország minden nagy nyelverterülete behálózva legyen“ s miután a társadalmi alakulásokat alólról és természetszerűen létrejöve látja, óhajtja a betetőzést, a toronygomb rátételét.

8. Részvétel az Orsz. Közművelődési Szövetség és Tanács létrejövételében.

Így örömmel üdvözli az *Orsz. Magyar Szövetségből* kiindult ama kezdeményt, mely Károlyi Mihály gróf lelkes fáradozásával s Széll Kálmán b. t. t. elnöklete alatt, a gróf társelnökletével 1907. dec. 12-től kiindulól, az 1908. jún. 22—23-án Pestvármegye székházában tartott *Orsz. Közművelődési Kongresszuson* át az *Orsz. közművelődési szövetségre* és illetve ennek letéteményesére, a Budapesten székelő *Orsz. Közművelődési Tanácsra* vezet. Ez volt a magyar közművelődési egyesületek negyedszázados fáradozásának bokréta-ünnepé s az Emke csak következetes maradt, midőn a jelzett kongresszuson főtitkára volt a Szövetség Alapszabályainak előadója, sőt a „Tanács“ nevezetét is, mely kifejezi a Szövetségben részt vett egyesületek önállóságát, az Emke javasolta. A testvéregyesületeknek, az Emke 1911. évi szept. 8-iki negyedszázados jubileumával kapcsolatban és egyidejűleg Kolozsvárt tartandó újabb *Közművelődési Kongresszusa* is egyesületünknek a nemzet-egységért s ebben a közművelődési egyesületek egyetértő működéséért lelkesedő érzületét pecsételi meg.

9. Az Emke és az egyház.

Tekintettel, hogy az Emke az állam után kezdettől az anyaszentegyházat tekintette a fő kulturális tényezőnek, az alakulástól kezdve a legjobb viszonyt tartotta fenn az erdélyrészi r. kath., ref., ev., unitárius és izr. magyar egyházakkal. A többivel azért nem, mert az érintkezést a legszentebb célt kereső törekvéseinkben is megtagadták, miképp az Emke 1889. évi szept. 3-iki szamosújvári lobogószentelésén is, melyen — amint előadtuk — a legmagasabb Felsői képviselő is megnyilatkozott, sőt még a vállalkozni akaró gör. kel. esperes szereplését is leintette az akkori nagyszebeni gör. keleti érsek s hasonló fogadtatásban részesültünk más esetekben is. Azért az Emke egy pillanatig sem szűnt meg bármely felmerülhető konkrét kérdésben testvéri jobbát nyújtani, miképp iskoláink és óvóink bármely felekezetű gyermek számára nyitva álltak s midőn eljárásaink mikéntjének ellenőrizhetésére nézve tárva állott a kapú az Igazgató-választmány amaz elvi intézkedése által, mely szerint kimondta, hogy az egyházközségekkel és azok lelkészeivel stb. *csak az illetékes egyházi főhatóságok* tudtával, illetve ezek útján érintkezik. Ám az Emke céljai tisztasága és eszközei nemessége tudatában, emelt fővel és bátorsággal várja e tekintetben is a kedvezőbb jövőt.

10. Az Emke és a törvényhatóságok.

E címen örökös és alapítótagsági díjak megszavazása, egyes gyűjtések s némely járásokban a hazafias főszolgabiráknak a tagdíjak behajtására vállalkozása azok a főtámogatások, melyekben alkalmi esetek erkölcsi pártfogásán kívül a vármegyei és városi törvényhatóságoktól legelsősorban részesültünk. A közművelődési egyesületek számára *országgyűlésileg* kulturális megyei pótdó meg-szavazását oly alakban, amint az az 1887. évi okt. 9—10-iki budapesti Orsz. Közművelődési

Kongresszuson javasoltatott, maga az Emke sem helyeselte, mert nem akarta, hogy a törvényhozás esetleges összeállításába kapaszkodva, e megszavazás nemzetiségi szempontból kifogásoltassék: de nem zárkozott el az egyesület, sőt ismételten kérte, hogy a Szatmárvármegyei Széchenyi-társulat példájára a *megyék* közművelődési pótadót szavazzanak meg, miután ezt saját autonóm hatáskörükben a többség jogelvénel fogva — az állam nyelve terjesztéséről lévén szó — szabálytalannak és helytelennek nem tartottuk. A példát azonban 20.000 K örökös tagsági díjnak két évi 2⁰/₀-os pótadó megszavazása alakjában 1885. nov. 28-án csak a Bethlen Gábor gróf, Emke-elnök, főispán vezetése alatt állott Kis-Küküllővármegye követte s Háromszékvármegye szavazott meg még 1886. jún. 16-án az Emke megkeresésére, de a saját megyei árvafiú- és szeretetháza javára — amint azt már előadtuk — 1⁰/₀-os állandó kulturális pótadót. A legnagyobb örökös tagok különben a törvényhatóságok részéről Kis-Küküllő után 10—10.000 K-val Budapest, Debreczen és Kolozsvár sz. kir városok; Szentes városa 1887-től, Karczag 1894-től évi 2—200 K-val alapító. *Öcsöd* község míg az egyesület fennáll, évi 20 K tagságot fizet.

11. Az Emke és a pénzüintézetek.

Miként a törvényhatóságok, úgy a magyar pénzüintézetek is egyes, többé-kevésbé szép örökös és alapítótagság tételével igyekeztek eddig az Emkén segíteni: az a törekvés azonban, mely a nemzetiségi pénzüintézeteket vezeti, hogy pl. a szász hitelintézetek évi 288.643 és a románok évi 39.887 K-t, tehát nyereségükből 16³¹, illetve 2⁰⁷/₀-ot fordítanak saját közművelődési és közgazdasági céljaira, a magyar pénzüintézeteknél nem nyilvánul, hanem kisebb jótékonycélú adományait 59.254 K-t, évi nyereségük 1.38⁰/₀-át felaprózva, emberbaráti helyi intézmények közt osztják fel, amire különben szintén szükség van s amit a dolog *ezen* ágában nem kifogásolhatunk. A román pénzüintézetek közül különben az *Albina* az, a mely évi tiszta nyeresége 5⁰/₀-át, 20.000 K-ban az Astrának vagy vele rokon célszervezeteknek adja oda, miután törekvése, hogy a román bankok egy *Jótékonycélú alap*-ot létesítsenek, eddig csak 21.274 K-ban sikerült. Van különben közgazdasági dolgozat, mely a román bankok jótékonycélú áldozata után 1897-től épen 130.000 K-t mutat ki, míg az Emke az utóbbi években 1908. márc. 12-től ért el az ország összes pénzüintézeteihez intézett felhívással annyit, hogy a *Templomépítő-alap*-ra 5 anyaállambeli és 6 erdélyrészi intézettől 2304 K 40 f rendszeres adományt kapott. Ha a hazai összes hitelintézetek évi jótékonycélú adományát 1 millióra tesszük, ez összeg 28⁸⁶/₀-át egyedül az a néhány, kiváltképpen nagy szász pénzüintézet nyújtja, mely a többi közül is kiválik s melyet e dolgozatban felemlítettünk. Mindez különben a magyar véralakból is foly, mely egyszerre, ha kell, nagy áldozatra képes: de rendszeres, tervszerű és következetes önmegadóztatást kevésbé tűr el, mint pl. a lassúbb véralakú német. Reméljük azonban itt is a változást, kivált azon intézeteknél, melyeket az Emke is jelentékeny betéttel támogat. Van különben egy pár magyar pénzüintézet is, mely zárszámadásában az Emkének évek óta állandó, bár kisebb évi összeget ad.

12. Az Emke és az állam.

Az Emke, egész történetéből kitetszőleg, nem támaszkodik az államra, sőt ellenkezőleg az államot támogatja. Negyedszázados működése alatt el lehet mondani, hogy szubvencióért, vagy általános segítségért sohasem folyamodott s azt nem is kapott s mindössze a Múzeumok és népkönyvtárak orsz. tanácsa útján, a népkönyvtárak konkrét szervezésére 1897-től 1910-ig 14 év alatt kapott 47.000 K az, amiben eddig részesült. Ezt is a Tanács időközben könyvadományra akarta változtatni. Ellenben az egyesület egy áll. földműves iskola létesítése céljából, ami addig nem volt az egész erdélyi részben, 40 évre a kir. földművelésügyi miniszternek díjtalanul és ingyen átadta haszonélvezetre az algyógyi alapítványi birtokot, melynek évi bevétele és kiadása ma 63.716 K; díjtalanul adta át iskoláit és óvóit is, a melyeket eddig államosított; az általa szervezett áll. iskolák épületeit örök szolgalmi joggal úgy emelte, mintha maga volna az a község, mely ily épületek emelésére köteleztetik; az áll. iparoktatási és más intézményeket ösztöndíjaival támogatta; s minden szervezési, tanácskozási és más munkájában, melyben az állam eddig igénybe vette, még a vidéki Igazgató-választmányi tagoknak adott kedvezményes vasúti jegyek elvonása után is rekompenzációt vagy ellenszolgáltatást soha sem kívánt. Magasabb pénzüintézetek nyomása következtében nem kapta

meg azt az 500.000 frt-t sem, amit egy *Erdélyi földhitelintézet* megalapítására a felhasználni akart külföldi pénzcsoport megkívánt s bár 1890. dec. 15-én a képviselőház a megyei és városi törvényhatóságok támogatásával, *egyhangúlag* és *ellenmondás nélkül* szavazott meg számára egy több milliós kölcsönsorsjátékot, azóta ismételt sürgetés dacára is e kedvezmény megkapásához soha sem juthatott. Iskolái és óvói újabb államosítását, azzal az ígérettel, hogy az így kapandó pénzt újabb iskolák és óvók szervezésére fogja fordítani, 1902. máj. 14. óta ismételten hiában kérelmezi s 1906. máj. 7-éről még portómentessége kibővítése kérésével is elutasított. Mindezt pedig nem panasz vagy szemrehányásként hozzuk fel, aminek nincs helye e negyedszázados visszatekintésben, hanem azért, hogy *lássa a külföld és lássák a nemzetiségek, mikép az Emke az állam zsebében, legszentebb emberbaráti és hazafias céljaira sem kereskedik* s még sorsjátékával is hallgat, pedig nemcsak a Bazilika, Jószív, Vöröskereszt-egyesület (ismételten) stb. kaptak kölcsönsorsjátékokat, hanem az Emke mellőzése óta egyszerű sorsjátékot maga a román közművelődési egyesület, az *Astra* is. Az egyesület minden legkisebb bevételével és kiadásával a leglelkismeretesebben elszámol a nyilvánosság előtt; ellenben bizonyára a legnagyobb zavarba jőne a *Szláv jótékony-sági egyesület* s a *Liga*, vagy akár a *Schulverein* is, ha múltjára és bevételi forrásaira nézve ugyanezt kellene tennie. Mert az Emke valóban az, a minek kiadja magát s ezért bízik abban, hogy munkája nem meddő és nem sikertelen.

VII. Lezárás.

1. Végeredmények.

Ezek után búcsut véve mindamaz elhunyt férfiaktól és honleányoktól, akiknek mint negyedszázad alatt volt munkásoknak az egyidejűleg megjelent díszmunka nagyrészét szentelők s másik oldalról köszöntve az új nemzedéket, mely hívatva van a megkezdett művet folytatni tovább, — azok sirján és ezek kapujánál, miközben alig van veszélyeztetett erdélyrészi község, hová az Emke egy vagy más címen el ne hatolt volna, megállapítjuk, hogy az Emke mind e fázisainak is eredménye kétségtelenül, vagy a közszellem emelése és a tényleges alkotás által legalább is hathatósan közreműködött abban, hogy az állam, törvényhatóság, m. kir. bíróság, mint egyik leghatásosabb kulturintézmény, magyar egyházak, sajtó, stb. munkája mellett a *társadalom* útján is létrejőjön az erdélyi részben az a haladás, melyet már az első 20 évben is, 1880-tól 1900-ig, úgy az összlakosság, mint abban a magyarság, az írni-olvasni és az állam nyelvén beszélni tudók, valamint a magyarul megtanultak számát illetőleg kedvezőleg és reménykeltőleg tüntet fel a következő kimutatás:

Év	Összes lakosság		Az összes lakosságból								A nem magyar anyanyelvűek közül magyarul tud		Az összes lakosságból			
			magyar		német		oláh		egyéb				magyarul beszél		ír és olvas	
			a n y a n y e l v ű													
			szám	0/0	szám	0/0	szám	0/0	szám	0/0			szám	0/0	szám	0/0
1880	2255127	—	688974	30·55	212469	9·42	1292298	57·31	61386	2·72	120901	7·71	809875	35·91	471239	20·89
1900	2684261	—	892476	33·25	234513	8·73	1521693	56·69	35579	1·33	202206	11·28	1093682	40·79	931705	34·71
Szaporodás	429134	19 ⁰ / ₀	203502	2·70	22044	—	229395	—	—	—	81305	3·57	284107	4·88	460466	13·82
Apadás . . .	—	—	—	—	—	0·69	—	0·62	25807	1·39	—	—	—	—	—	—

Kitűnik e táblázatból, hogy húsz év alatt az összlakosság 2,255.127-ről 2,684.261-re, vagyis 429.134-el emelkedve föl, ebben a magyarságnak 203.502 lélekkel, vagyis az összlakosságban 2·70⁰/₀-al való szaporodása mellett, csak 251·439-el való szaporodást, vagyis az összlétszámhoz képest 0·69, illetve 0·62⁰/₀ apadást tüntet fel a nem-magyar ajkú másik két néprajzi elem s 809.875-ről 1,093.682-re emelkedve föl az államnyelvén beszélni tudók száma, ez is 284.107 javulást mutat, ami 35·91⁰/₀-ról 40·79⁰/₀-ra a fölmenetel. Pusztán a nem-magyar anyanyelvűek közül ezidő alatt a korábbi 120.901 helyett megtanult 202.206 egyén a haza nyelvén; az írni-olvasni tudók száma meg

471.239-ről 931.705-re, vagyis 460.466-tal, 20·89⁰/₀-ról 34·71⁰/₀-ra emelkedett, ami általános emberi szempontból szintén örvendetes. Ez egyszerre mind legjobb zsinor-mértéke az iskolába járásnak is, amelyben az Emke negyedszázad alatt 99.434 iskola- és óvókötelesnek nyitotta meg az alkalmat, vagy segítette elő lehetőségét, hogy feljárhasson. A legutóbbi népszámlálás adatait még nem ismerjük, de a fenti *haladványból nyilván látszik az óra- és iránymutató*; látszik, hogy nemcsak a magyar Tátrában, a magyar Dunántúl és a magyar Al-Dunán, hanem a délkeleti felvidéken is útban vagyunk, hogy a székesfőváros és az Alföld körül a régi magyar Erdély helyreálljon, amint ezt a nyelvhatárok és nyelvszigetek *egységre törekvése* mutatja, mely szervi részek összefüggését évszázados folyamat szakasztotta meg; s ha a török hódoltság és a Rákóczi-korszak után az elvándorlás és a nagy idegen bevándorlás következtében 2,300.000-rel már csak 26⁰/₀ az országban a magyar, ma a fokozatos abszolút többség elérése legutóbbi munkájában is, működése területén parányi részt kér bizonyára önzetlen és hű fáradozásával az Emke is, azzal a tudattal, hogy annak a nemzetiségi szétvonásnak, mely mint a mérget lehelő Upáz-fa minden élőtet megöl, ami közelébe kerül, a társadalom összetartásán meg kell törnie s ha Isten segédelmével fejedelem és nemzet összetart, lépésről-lépésre eljön az idő, midőn ez ország rész lakóit felekezett, nyelv és foglalkozásbeli különbség elválaszthatja ugyan, de összehozza a szó legszentebb értelmében a nemzetállam *erkölcsi* fogalmában megnyilatkozó hazaszeretetet. Kivált ha végbe megy nálunk is, amit a kis Japán megcselekedett, hogy állami jótállással, tehát nem közvetlen állami iskolával, egy nemzedék alatt, az állam félmilliárd kölcsönén s a két milliárd népnevelési alapon kívül harmadfél milliárd K-t fordítva a nemzetállam eszméjét szolgáló népoktatásügyre, nagy győzelmeinek így vetette meg alapját, amire nekünk is minden önámítás és renyhesség nélkül készülni kell. Mert erre az előkészületre nézve mondta a nemzet kegyeletében felejthetetlenül élő Fenséges R e z s ő főherceg, trónörökösünk: „Ha a nemzet és királya összetart, bizony le nem győz minket senki sem!” s erre, a *kultúra* és *közvagyonosodás* békés, alapvető hatalmára vonatkozik kétségtelenül az Irás ama jelenete (I. Kir. 19, 11—12), midőn az Úr az ő emberének nem az előre ment viharban, földrengésben és tűzben, hanem „*a lágy szellő suttogása*”-ban mutatta meg magát!

2. Az Emke bírálata.

A fejlődés és megerősödés e *hite* és *reménye* táplálásának csüggedetlen, kitartó intézménye az Emke, melynek miként hazánknak a történelemben mindig, egyszerre két arcában, u. m. ez esetben közművelődési és közgazdasági irányban kell harcolnia, valamint hogy egyszerre két irányból, u. m. a pánszlávizmus (dáko-románizmus) és a pángermánizmus irányából jött az országra, illetve abban közelebből az *erdélyi részre* nézve is a veszedelem, mely utóbbi helyen viszont nem lehet tudni, hogy történelmi fejlődésének megfelelőleg, a múltban egyedül lévén a szabadságnak és a nemzeti létnek mentsvára, a magyar pusztulásából és az idegen bevándorlásából kifolyólag melyik nagyobb, a néptömeg egy részében a szellemi elmaradottság, vagy a másokban, a honfentartó részben az anyagi nyomor? Ezért kellett az Emkének is *egyszerre* és pusztán erkölcsi eszközökkel a szervezkedés, vagyongyűjtés és alkotás munkáját végezve, ez utóbbiban is oly *sokoldalú programot* és oly *kombinált módon*, az állammal, egyházzal, társadalommal és egyesekkel magára öltetni, alkotásaiban nem azt nézvén, hogy *ki* teszi, hanem hogy *mi* lesz, miként az édesanya felolvad és elenyészik gyermekeiben s nem feledvén, hogy nemcsak a zuhogó zápor és a nyár perzselő heve, hanem sokkal inkább a jótékony harmat és az enyhe napfény is élteti a nagy természetet s botorság volna, kivált a zsenge életcsiráknál, a jövő biztosítékainál számba nem venni, vagy éppen megsemmisíteni akarni ezeket az erőhatásokat. Az Úr Jézus Krisztusnak, a világ Megváltójának is nem talán abban állott a hatása, hogy óriás hadsereggel és a gazdagság nagy hatalmával jött e világra, hanem sokkal inkább, hogy mindig virrasztott, mint aki állandó hadjáratot visel, s az erkölcsi és szellemi erő, az imponderabiliák hatalmával, mely a physika szerint mozgatja e világot, új életet hozott úgy, hogy bár ama galileai hegyi jelenetnél is — ez ország rész is megfelelt az erdélyi résznek — alig volt kéznél hét kenyér és valami kevés hal, mégis nemcsak megelégtüle tőle a sokaság, hanem felszedve a maradékot, megtele tőle hét kosár, több mint azelőtt vala. (Mát. 15. 37.) Szinte hat millió mozgósított segély mellett így gyűlt az Emkének negyedfél millió K vagyona is. És a program e szélességében nem az a baj, hogy az Emke mindenüvé elér, hanem

az, hogy minden szakmakör szeretné *kizárólag* lefoglalni magának az egyesületet s innen keletkezik annyi összeütközés. De sokan voltak, akik kifogásolták ezt vagy amazt s midőn a kohóhoz telepedtek, ők sem cselekedhettek másként. Legnagyobb baj az Emke vagyona járadék-jövedelmének egyes intézményekre való nagymértékű lekötöttsége: de ebbe is a szeretet és a kényszerhelyzet vitt bele, azonban reméljük, hogy lassanként kijutunk belőle s bár az olajos korsó így is ereszt, az idők követelte új szükségletekhez alkalmazkodhatunk.

Különbén sem vállalt az Emke *kizárólag* minden teendőt magára, bár hozzá jön minden ügy, mely az államnál, egyháznál, pénzintézeteknél valamely okból megbukik, hanem most is figyelmeztet arra, amit negyedszázad előtt legelső Felhívásában hangoztatott, hogy: „Az erdélyrészi magyar *társadalomnak* — úgymond — valóságos hősiek erőfeszítést kell a nemzetmentő munkában kifejtene; a *szószék* a maga tette buzdításával, az *iskola* a maga tanításával és nevelő hatásával, a *községek* és a *megyék* értelmisége erejük legjavával ugyancsak *lássanak* hozzá a munkához, hogy *megmentsék* és *megtartsák* fajunknak birtokban, népben és nyelvben, ami megmenthető.“ Ő maga, az Emke, ime legelől jár az áldozatban és megmutatja a nemzet-egység felé vezető nagy, királyi utat!

3. A nagyok véleménye az Emkéről.

Legjobban jellemezték azonban az egyesület munkáját és hivatását azok a nagy férfiak, kik szeretettel és jóakarattal álltak az intézmény körül, midőn áldólag és köszönettel idézhetjük egy Kossuth Lajosnak „Magyarország jobb keze“ jogos *önvédelmét* hangsúlyozó jeligéjén kívül az őt látogató erdélyiek előtt mindannyiszor *csodálkozását* kifejező véleményét, hogy a ma politikailag élő nemzet társadalmilag tud ily eredményt felmutatni, minőt az Emke; Vaszary Kolos hercegprímásnak az 1892. jún. 7-iki budapesti közgyűlés alkalmából az Emke küldöttsége előtt tett kijelentését, hogy „ismeri az Emke működését és meghajlik előtte“; Kun Kocsárd grófnak, az egyesület legnagyobb alapítójának végrendeletében használt ama kitételét, hogy „a létrejött hazai legjótékonyabb intézet az Emke“; Jókai Mórnak a „Nemzet“-ben tett nyilatkozatát, hogy „elismerem, mikép az Emke a legfelsőbb szellemi areopagus“; Kemény Gábor kir. kereskedelemügyi miniszternek, az elsőnek, aki [társai közül az Emkébe belépett, az egyesületre vonatkozó ama felfogását, hogy „a Jószívnél is jobb szív az, mely a bajokat előzi meg“ és Apponyi Albert gróf t. tagnak ama szárnyas szavát, hogy „Erdély az a csatatér, melyen nemzeti jövőnk fölött a döntő ütközet foly“ s melynek harcosa az egyesület. Így lelkesedtek és lelkesednek költők, tudósok, politikusok, férfiak és hölgyek kitartással és odaadással az Emkéért, midőn „legbensőbb rokonszenvét, őszinte tiszteletét és elismerését fejezte ki az intézmény iránt“ egy Samassa József egri érsek; „áldásos működésű“-nek mondta Tisza Kálmán miniszterelnök; budapesti Emke-bálgjain állandóan megjelent id. Andrássy Gyula gróf Magyarország szerencsés kezű volt külügyminisztere. Mint jelszó, jelige mellett, mely „az eszményi törekvés“-t fejezi ki, foglalt állást az „Emke“ szó mellett a nagy tudós, Kun Géza gróf t. elnök s Munkácsy Mihály méltónak találta, hogy amit nem tett életében, az Emke lobogója alatt „a népek testvériesülését“ jelképező festményben az egyesület *alapító-okmánya* elkészítője legyen. Tapasztalatai után: „Az Emke ajánlatait mindig elfogadom“ mondá Baross Gábor, a vasminiszter; „hasznos és sikeres működésűnek“ jelezte Csáky Albin gróf, közokt. miniszter s „a nemzeti szellem kijelentésének“ nevezé Szathmáry György, az ő népnevelésügyi osztályfőnöke. „Nem szabad semmiféle emberbaráti, vagy közművelődési egyesületet versenytárs gyanánt léptetni fel az Emkével szemben“, írta Beksics Gusztáv, a termékeny tollú publicista; „az Emke neve mindig egy tündérleány képét juttatja eszembe“ fejezte ki Ágai Adolf s Mezei Ernő az egyesület „szervezetében, működésében és gyűléseiben a magyar haza igazi élő képét látta megtestesülve“. „Mai honalapító új munkánkban hódító Árpádjaink, a közművelődési egyesületek közt sorban és tekintélyben elsőnek látta az Emkét“ csak közelebbről is Rákosi Jenő; s

„Álljunk össze nagy szövetkezésbe,
Tegyük fel a hítünket reá;
S csak azt tartsuk magyarnak, csak azt, ki
Idegyül a szent zászló alá!“

énekelte lelkesedéssel róla többek közt a kuruc E n d r ő d y Sándor.

De mint közvetlen szemlélő, mert kezdettől benne volt, talán legközelebről láthatta a dolgokat az erdélyi magyar társadalmi közművelődési mozgalom ama szerény munkása és úttörője, Koós Ferenc, aki a romániai magyarok megmentésével végzett megbecsülhetetlen szolgálatot s aki elragadtatásában így kiáltott fel: „Nem ismerek Erdély történetében társadalmi mozgalmat, mely jobban felrázta volna tespedéséből a magyarságot, mint az Emke“; és semmi sem fejezheti ki jobban az egyesület áldásos hivatását, mint a sok közül két idézet, mely fiókválasztmányaink köréből jött s melyek egyike: „Az Emke már magában jelszó, jelige, fogalom“, fejezte ki s másika valamely segélyünkre a következőleg válaszolt „Elfogódásunk, meglepetésünk első pillanatában — úgymond — egyebet nem tudunk mondani, minthogy szívünk minden csöpp vére hálát és köszönetet érez“. E munkában „a lánc minden szeme egyforma“ erőssége fontosságára figyelmeztetett Berzeviczy Albert dr. s egyaránt „loyalisnak, hazafiasnak és emberbarátinak“ nevezte az Emke erre törekvő munkásságát Széll Kálmán is, a *Magyar közművelődési egyesületek orsz. szövetségének* elnöke. Erdély hazafiságát „minta“ gyanánt magasztaló szavakkal fordult őhöz néhai József királyi herceg, Ő Fensége is s koronául, miután 1887. szept. 23-iki és 1895. szept. 22-iki kolozsvári látogatása alkalmával az egyesületet legkegyelmesebben fogadni és atyai biztató szavaival ellátni méltóztatott, „*orsz. közművelődési és közgazdasági tevékenységéért*“ sajátkezű legmagasabb névalíráásával ellátott díszoklevéllel tünteti ki 1896-ban, az Ezredéves kiállítás alkalmából, maga Ő császári és Apostoli királyi Felsége, a *magyar király!*

És a sikerben, szerencsében, az egyesület ügyei kedvező alakulásában látszik a legeslegmagasabb ítélőszék, a gondviselő, jó Isten keze! Mert a mindeneget látó és mindeneget tudó nagy hatalom előtt nincs álság és nincs képmutatás. Ő látja, hogy az Emke munkája jogos, mert irreddentisztikus és idegenbe nyúló pán-nacionálista törekvések nélkül saját honában sokkal inkább az *önvédelmet* keresi; igazságos, mert lelket nem vásárolva és erőszak nélkül elsősorban a sajátjára ügyelve, *nemes* eszközökkel követi a nemzet és haza szolgálatát; komoly, mert az államot erősítve és nem az államtól támogattatva önmagát, föladatát a *nemzeti becsület* kérdésének tekinti; gonddal terhes, mert a közvagyon minden fillérért *lelkiismerettel* és figyelemmel használja fel; önzetlen, mert munkásai szerénysége és igény nélkülisége a *lemondásig* megy; és szent, mert legfőbb törvényül a *humánizmust*, a *testvéri* érzést tartja maga előtt. Ezek pedig az államkormányzásnak is legfőbb eszközei. Mert meg van írva, hogy csak „*az igazság tehet szabaddá*“ egyest úgy, mint népeket s hogy „*ég és föld elmulik: de a szeretet örökké megmarad!*“ Úgy legyen! Ámen!

TARTALOM:

I. Mik idézik elő a magyar közművelődési társadalmi mozgalmat? 1. Külföldi izgatás. 2. Nemzetegységre való törekvés. — — — — —	1—5
II. Hogyan jött létre az Emke? 1. Előzmények. 2. Az első értekezlet. 3. Az alakuló közgyűlés. 4. A szervezkedő, vagy tisztválasztó közgyűlés — — — — —	5—8
III. Az egyesület szervezete. 1. A további közgyűlések. 2. Az Igazgató-választmány. 3. A Direktórium. 4. A szakosztályok és bizottságok. 5. A központi tisztikar. 6. Fiók-választmányok. 7. Gondnokságok és felügyelőbizottságok — — — — —	8—12
IV. A kiható működés. 1. Az akció jellemzése. 2. A negyedszázados anyagi erő. 3. Az Emke működésének tervszerűsége — — — — —	12—13
A) <i>Közművelődési rész.</i>	
1. Algyógyi székely földműves iskola. 2. Egyházi segélyek. 3. Felsőbb-, közép- és szakiskolák. 4. Elemi népiskolák. 5. Kisdédovók és gyermekmenedékhelyek. 6. Emberbaráti ügyek. 7. Népkönyvtárak. 8. Nép-daloskörök. 9. Kiadványok ügye. 10. A művészetért. 11. Hazafias ügyek. 12. Vegyes kulturális ügyek,	13—20
B) <i>Közgazdasági rész.</i>	
a) <i>Erdély iparáért.</i> 1. Akció a romániai vámháború alkalmából. 2. Emke ipar-kiállítások. 3. Ipari és kereskedelmi szaklap. 4. Katonai kincstári szállítások. 5. Székely kereskedelmi- és iparkamara. 6. Székely közgazdasági emlékirat. 7. Iparszakoktatás. 8. Az Emke-iparcikkék ügye. 9. Erdélyrészi iparpártoló szövetség létrehozatala. 10. A kereskedelmi osztály megmozdítása. 11. A honi iparpártoló mozgalom általánosulása. 12. Egyéb intézkedések — — — — —	20—24
b) <i>Az erdélyi hitelügy rendezése.</i> 1. Erdélyi pénzüzetek az Emke megalakulása előtt. 2. Kisérlet egy Erdélyi földhitelintézet megalakítása tárgyában. 3. Budapesti jelzálog-intézetek megnyerése. 4. Hitelszövetkezetek ügye. 5. Vidéki magyar takarékpénztárak támogatása. 6. Erdélyrészi magy. jelzálog-hitelbank létrehozatala. 7. Akció az Udvarhelyvármegyei Székely-egyleti takarékpénztár bukása alkalmából. 8. Az Emke létrejötté óta az erdélyi magyar hitelélet javulása. 9. Az oláh pénzüzetek jellemzése. 10. Állami közbelépés szüksége. 11. Országos kulturbank létrehozatala. 12. A telepítésért.	24—28
V. Az Emke vagyona. 1. Az alapvagon elhelyezése. 2. Hagyatékok. 3. Örökös és alapító tagságok. 4. Tőkésítés. 5. Rendes és pártolótagok. 6. Adományok. 7. Szelvényes könyvekből. 8. Perselyes gyűjtés. 9. Emke-bálok. 10. Gyűjtő-ívek. 11. Az egyesület vagyon növekvése és költségvetése. 12. Az Emke kezelési költségei — — — — —	28—32
VI. Az Emke viszonylatai. 1. A testvér- és rokonegyesületekkel való érintkezés. 2. Az Erdélyi Irodalmi-Társaság létrehozatala. 3. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület megalakítása. 4. Székely-szövetség létrejöttének anyagi és erkölcsi előmozdítása. 5. Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsának alakulása. 6. Ezredéves közművelődési kiállítás és kongresszus Budapesten. 7. A négy nagy közművelődési egyesület Főtitkári-értekezletei. 8. Részvétel az Orsz. Közművelődési Szövetség és Tan. létrejövetelében. 9. Az Emke és az egyház. 10. Az Emke és a törvényhatóságok. 11. Az Emke és a pénzüzetek. 12. Az Emke és az állam. — — — — —	32—36
VII. Lezárás. 1. Végeredmények. 2. Az Emke bírálata. 3. A nagyok véleménye az Emkéről. — — —	36—39

SITET JENŌ EX TĒSĀI PĀRĪSĀRĀNĀLĪS
ES KONVĒRĀTŌJĀ, KĀLODZĪVĀRŌTĒ